

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav řeckých a latinských studií

Bakalářská práce

Jana Dittrichová

Konec novoplatónské Akadémie a cesta filosofů do Persie v moderním bádání

The End of Neoplatonic Academy and the Journey of the Philosophers
to Persia in Modern Scholarship

Praha 2016

Vedoucí práce: Mgr. Ivan Prchlík, Ph.D.

Chtěla bych poděkovat Mgr. Ivanu Prchlíkovi, Ph.D. za cenné rady, věcné připomínky a vstřícnost při konzultacích, které mi pomohly tuto práci dovést do konce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 25. července 2016

.....

Jana Dittrichová

Klíčová slova (česky)

konec novoplatónské Akademie, rok 529, cesta filosofů do Persie, Simplikios, Damaskios, diadochika, Justinián I.

Key words (in English)

The End of Neoplatonic Academy, the Year 529, the Journey of the Philosophers to Persia, Simplicius, Damascius, Diadochika, Justinian I.

Abstrakt (česky)

Rok 529 je spojován s uzavřením novoplatónské Akademie císařem Justiniánem a bývá považován za jeden z mezníků konce antického starověku. Tato práce představuje prameny, které se uzavření novoplatónské Akademie a související cesty novoplatónských filosofů do Persie a zpět týkají; je z nich ovšem patrné, že výslovně o uzavření Akademie v roce 529 nemluví.

Cílem práce je představit názory novodobých badatelů na právní akt, kterým podle rozšířeného názoru byla Akademie uzavřena, na význam slova *diadochika*, na soudobý stav Akademie a na otázku, kam se z Persie filosofové vrátili. *Diadochika* se jeví jako finanční zdroj Akademie. Na povahu právního aktu uzavření Akademie lze usuzovat ze zprávy v Malalově *Chronografii* a z Justiniánových zákonů, ale tyto prameny se neshodují, a proto je třeba je uvést do souladu spolu navzájem a navíc ještě se zprávou historika Agathia o odchodu filosofů do Persie a s archeologickými nálezy. Co se týče stavu, ve kterém se tehdy Akademie nacházela, převládají dnes názory, že nebyla v úpadku. Novodobí badatelé navrhuji různá místa, kam se filosofové po svém návratu z Persie mohli usídlit: Athény, Alexandrii a Harrán, ale i další.

Abstract (in English)

The year 529 is the year of the closure of the Neoplatonic Academy. Being closed by emperor Justinian, it is considered one of the milestones of the end of the Classical Antiquity. This thesis presents the sources which are concerned with the closure of the school and corresponding journey of the neoplatonic philosophers to Persia and back. It must be stated that none of the sources in focus is explicit about the 529 AD events.

The purpose of the work is to present opinions of modern scholars upon the legal act of the closure of this school, as accepted by the mainstream theory. It focuses on the meaning of the word *diadochika*, on the contemporaneous state of the Academy and on the issue of the destination of the philosophers' journey back from Persia. *Diadochika* appears to be the financial source for the Academy. As for the legal act of the closure of the Academy, the two major sources are the *Chronographia* of Malalas and the Laws of Justinian. However, these two sources do not agree in all points. It is vital to reconcile the two, with reference to the third source, the report of the historian Agathias of the philosophers' departure to Persia and also with reference to archaeological sources. As for the contemporaneous state of the Academy, the opinion prevails that it was not in decline. Modern scholars suggest

various places as destinations of the possible return of the philosophers: Athens, Alexandria, Harran as well as other destinations.

Úvod	9
1. Co o Akademii říkají české publikace.....	11
1.1. Encyklopedie Antiky	11
1.2. Encyklopedie Byzance	11
1.3. Dějiny Byzance.....	11
1.4. Úpadek a pád římské říše.....	12
1.5. Zánik antického světa	12
1.6. Životy císařů	13
2. Prameny	14
2.1. <i>Codex Iustinianus</i>	14
2.2. Ioannes Malalás	17
2.3. Agathiás	18
2.4. Olympiodóros	23
2.5. Fótiós	24
2.6. Damaskios	24
2.7. Paulos Silentarios	25
2.8. Aineiás z Gazy.....	25
2.9. Simplikios.....	26
3. Vyjádření současníků	28
3.1. Cameron: <i>The Last Days of the Academy at Athens</i> (1969)	28
3.1.1. Právní akt „uzavření“ Akademie	28
3.1.2. V jakém stavu byla Akademie? Co byla <i>diadochika</i> ?	29
3.1.3. Kam se filosofové z Persie vrátili a kde působili?	30
3.1. Frantz: <i>Pagan Philosophers in Christian Athens</i> (1975).....	32
3.1.1. V jakém stavu byla Akademie?	32
3.2. Blumenthal: <i>529 and its Sequel: What Happened to the Academy?</i> (1978)	32

3.2.1. Jaký byl stav Akadémie? Co to byla <i>diadochika</i> ?	33
3.2.2. Kam šli filosofové z Persie?	35
3.2.3. Právní akt	37
3.2.4. Blumenthalův závěr	38
3.5. Chuvin: <i>Justinian and the School of Athens</i> (1990)	38
3.5.1. V jakém stavu byla Akadémie? Co to byla <i>diadochika</i> ?	38
3.5.2. Kam se filosofové z Persie vrátili a kde působili?	39
3.6. Hällström: <i>The Closing of the Neoplatonic School in a.d. 529: An Additional Aspect</i> (1994)	39
3.6.1. Právní akt a stav Akademie	39
3.7. Thiel: <i>Simplikios und das Ende der neuplatonischen Schule in Athen</i> (1999)	45
3.7.1. Kam se filosofové z Persie vrátili a kde působili?	45
3.8. Watts: <i>Justinian, Malalas, and the End of Athenian Philosophical Teaching in A.D. 529</i> (2004)	47
3.8.1. V jakém stavu byla Akademie?	47
3.8.2. Právní akt	48
3.9. Watts: <i>Where to Live the Philosophical Life in the Sixth Century? Damaskios, Simplikios, and the Return from Persia</i> (2005)	51
3.9.1. Kam šli filosofové z Persie?	51
3.10. Wildberg: <i>Philosophy and Politics</i> (2005)	56
3.10.1. Právní akt	56
4. Závěr	58
4.1. Stav Akadémie	58
4.2. <i>Diadochika</i>	58
4.3. Právní akt	58
4.4. Kam se filosofové vrátili	59
Použitá literatura	60

Úvod

Rok 529 je všeobecně znám jako rok uzavření novoplatónské Akadémie a bývá považován za jeden z mezníků konce antického starověku. S touto událostí bývá často úzce spojován císař Justinián, který byl 1. 4. 527 jmenován svým strýcem Justiniánem I. za spolucísaře a o čtyři měsíce později, po strýcově smrti, se ujal vlády jako samovládce. Justiniánovým záměrem bylo obnovit římskou říši v jejím dřívějším rozsahu a moci. Sám byl velice cílevědomý a pracovitý a obklopoval se schopnými spolupracovníky, kteří mu pomáhali jeho záměry realizovat. Justiniánovým hlavním spolupracovníkem byla jeho manželka Theodóra, kterou pozdvihl z nejnižších vrstev společnosti a která se ukázala jako velice spolehlivá a schopná. Císař Justinián hned po svém nástupu na trůn nechal vypracovat nový zákoník zvaný *Codex Iustinianus*, který byl později ještě přepracován a doplněn o dvě právní příručky *Digesta* a *Institutiones*. Tyto tři části tvořily tzv. *Corpus iuris civilis*, které bylo roku 529 prohlášeno za zákoník závazný pro celou říši. Podle potřeby císař vyhlašoval další zákony – *novellae*. Císař Justinián byl hluboce oddaný křesťanské víře; pronásledoval pohany, Židy a různé heretiky. Justinián za své vlády dobyl velká území – na konci jeho vlády byla říše téměř dvojnásobná – avšak ve 40. letech postihla obyvatelstvo i Justiniána samotného morová epidemie, která říši připravila až o třetinu populace. V důsledku moru a finančního vyčerpání se nově dobytých území po smrti císaře zmocnili nepřátelé.

„Uzavření“ Akadémie a cesta novoplatónských filosofů do Persie spadá do raných let Justiniánovy vlády. Tento dějinný střípek bývá často prezentován jako jasná skutečnost: „V roce 529 Justinián I. uzavřel filosofickou školu v Athénách.“¹ Avšak tato tvrzení nemají pevnou oporu v dochovaných pramenech, nýbrž jsou spíše rychle vyvozenými domněnkami. Jedním z cílů této bakalářské práce je prozkoumat dochované prameny, které mluví o Justiniánových omezeních, jež se novoplatónské Akadémie mohla týkat, a o návratu filosofů ze dvora perského krále Chosroa I.² do římské říše. Při bližším prozkoumání dochovaných pramenů se vynořují „slepá“ místa, která brání ve snadném představení příběhu jako celku. Druhým cílem tedy bude prozkoumat, jaké názory mají na „slepá“ místa novodobí badatelé počínající Allanem Cameronem, jehož článek vyšel v roce 1969.

¹ Encyklopedie Byzance 2011, s. v. *novoplatonismus*; viz kapitulu 1.

² Perský král Chosroés I. nastoupil na trůn v roce 531. V roce 532 uzavřel s Justiniánem „věčný mír“, který ukončil válku trvající od roku 527. V roce 532 přijal na svém dvoře filosofy z novoplatónské Akadémie v Athénách. V roce 540 porušil dohodnutý mír tažením do Sýrie a Mezopotámie. Později byl mír opět uzavřen, ale následně znovu porušen.

První kapitola představí vyjádření o „uzavření“ novoplatónské Akademie, jak je předkládají různé české publikace. V druhé kapitole budou uvedeny nejdůležitější prameny, které se této události týkají. Ve třetí kapitole budou předloženy názory moderních badatelů zabývajících se alespoň některou částí zkoumaného příběhu. Čtvrtá kapitola bude závěrem, v němž bude vyjádřen i názor autorky této práce.

1. Co o Akademii říkají české publikace

V následující kapitole jsou uvedeny citace z různých českých publikací, které mluví o „uzavření“ novoplatónské Akademie a případně o cestě filosofů do Persie.

1.1. Encyklopedie Antiky

s. v. *Akademie*:

„Vývoj Akademie, která existovala až do uzavření filosofických škol Iustinianem r. 529 n. l., se většinou dělí v moderní době na tři etapy...“³

s. v. *Iustinianus I. Veliký*:

„Pro Řecko znamenala vláda Iustinianova významný předěl v tisíciletém vývoji řecké vzdělanosti. R. 529 zakázal totiž císař výuku u pohanských učitelů.“⁴

1.2. Encyklopedie Byzance

s. v. *Justinián I. Veliký*:

„Justinián byl celým svým založením člověk hluboce věřící. Pronásledoval nekřesťany – pohany (roku 529 zrušil novoplatónskou Akademii v Athénách), Židy a různé hereze.“⁵

s. v. *novoplatonismus*:

„V roce 529 Justinián I. uzavřel filosofickou školu v Athénách a zdejších sedm filosofů pak našlo útočiště u Chosroa I. v Ktesifonu. Alexandrijská škola pokračovala a dokonce spolupracovala i s církví.“⁶

1.3. Dějiny Byzance

„Pohanům bylo zakázáno zastávat státní a vůbec veškeré veřejné úřady, poslední zbylé pohanské svatyně, jako např. proslulý Ammónův chrám v libyjské poušti, byly proměněny na křesťanské chrámy. V roce 529 dokonce zrušil proslulou athénskou Akademii, jejíž profesori odešli na dvůr perského velekrále; znamenalo to více než jenom uzavření posledního střediska klasické řecké filosofie – byl to přímo symbolický rozchod s tradicí staré pohanské vzdělanosti.“⁷

³ Encyklopedie antiky 1974, s. v. *Akademie*

⁴ Encyklopedie antiky 1974, s. v. *Iustinianus I. Veliký*

⁵ Encyklopedie Byzance 2011, s. v. *Justinián I. Veliký*

⁶ Encyklopedie Byzance 2011, s. v. *novoplatonismus*

⁷ Dějiny Byzance 1994, str. 64

1.4. Úpadek a pád římské říše

„Justinián zrušil athénské školy a římský konzulský úřad, které daly lidstvu tolik učenců a hrdinů. Obě tyto instituce dávno pozbyly někdejší slávy, ale přesto lze mít právem určité výhrady proti lakotě a nepřejícnosti panovníka, který zničil tyto úctyhodné trosky.“⁸

„...zlatý řetěz platónského dědictví (jak mu stoupenci láskyplně říkali) pokračoval čtyřiačtyřicet let, od Proklovy smrti do Justiniánova ediktu, který přikázal athénským školám věčné mlčení a vzbudil zármutek a trpkost několika zbylých ctitelů řecké vědy a pověry.

Sedm přátel a filosofů, Diogenés a Hermiás, Eulalios a Priskianos, Damaskios, Isidóros a Simplikios, nesouhlasících s náboženstvím svého vladaře, rozhodlo se hledat v cizí zemi svobodu, jež jim byla ve vlasti odpírána. Slyšeli a prostomyslně věřili, že ztělesněním platónské republiky je despotická Persie, kde vlastenecký král vládne nejšťastnějšímu a nejctnostnějšímu národu. A brzy je pochopitelně překvapilo poznání, že se Persie neliší od ostatních zemí světa, že Chosroés, který si s oblibou říká filozof, je marnivý, krutý a ctižádostivý, že mezi mágy vládne bigotnost a nesnášenlivost, že šlechta je nadutá, dvořané servilní a úředníci nespravedliví, že vinící občas vyvážnou bez trestu a často jsou postiženi nevinní. Filozofové pod vlivem zklamání přehlíželi skutečné ctnosti Peršanů, pohoršovalo je, snad více, než příslušelo k jejich povolání, že mají několik žen a souložnic, že uzavírají krvesmilné sňatky a jsou zvyklí předhazovat mrtvá těla psům a supům, místo aby je pochovali do země nebo spálili v ohni. Výrazem jejich lítosti byl kvapný návrat; všude prohlašovali, že je jim milejší smrt na hranicích říše než se těšit z bohatství a přízně barbarů. Cesta jim však přinesla užitek, který vrhá co nejpríznivější světlo na Chosroovu osobnost. Požádal, aby sedm učenců navštívivších perský dvůr bylo vyňato z Justiniánova trestního ustanovení, namířeného proto pohanským poddaným; a tuto výsadu, výslovně uvedenou v mírové smlouvě, střežila bdělost mocného zprostředkovatele.

Simplikios a jeho druhové skončili život v míru a zapomnění; a protože nezanechali žádné žáky, končí jimi dlouhá řada řeckých filozofů, které lze i při jejich nedostatecích pochválit jako nejmodřejší a nejctnostnější ze všech jejich vrstevníků.“⁹

1.5. Zánik antického světa

„S posledními dozvuky antického ducha však Justiniánus roku 529 rázně skoncoval zavřením athénské platónské školy, Akademie.“¹⁰

⁸ Gibbon 1983, str. 213

⁹ Gibbon 1983, str. 217-218

1.6. Životy císařů

„Jednou z obětí Iustinianova protipohanského zápalu byla i novoplatónská Akadémie v Athénách. Jediným pramenem, který o uzavření školy informuje, je Ióannés Malalás, a ten pouze uvádí, že v roce 529 Iustinianus poslal do Athén dekret zakazující nekřesťanům vyučovat filosofii nebo vykládat právo. Návaznost novoplatónské Akadémie na Akadémii Platónovu byla slabá, ale byla odkazem na pohanskou intelektuální tradici, a rok 529 se tedy stal symbolem konce klasické intelektuální tradice.

Pozůstatky budovy na jižním svahu Akropole byly identifikovány jako „Proklův dům“, kde žil scholarcha Akadémie, „diadochos“, a je patrné, že byl opuštěn ve spěchu. Přesto tehdejší autoři o uzavření školy záhadně mlčí. Historik Agathiás, pokračovatel Prokopiův, vypráví příběh sedmi filosofů, mezi nimi také Damaskia, posledního diadocha, kteří navštívili perského krále, protože se doslechli, že je králem-filosofem. Brzy se vrátili rozčarování. Agathiás nespojuje tuto příhodu s uzavřením Akadémie, nicméně jeho příběh dal vzniknout dohadům o tom, že filosofové vyhnání z Athén odešli do Persie, kde hledali přátelštější prostředí, avšak byli zklamáni. O zrušení Akadémie máme jen málo důkazů, ale je pravděpodobné, že odumřela v době, kdy byla opuštěna „budova“. Jen těžko by totiž Iustinianus přehlédl toto intelektuální centrum pohanů, když jinde byli pohané pronásledováni. V každém případě Athény do poloviny století ztratily své poslední vývozní zboží, filosofii, a upadly v zapomnění.“¹¹

¹⁰ Česka 2000, str. 242

¹¹ Barrett 2008, str. 371-372

2. Prameny

V následující kapitole budou představeny nejdůležitější nám dochované prameny týkající se „uzavření“ Akadémie. Jejich interpretace bude následovat v další kapitole. Informace v úvodech k jednotlivým pramenům jsou čerpány z *The Oxford English of Byzantium* a *Encyklopedie Byzance*.

2.1. *Codex Iustinianus*

Po svém nástupu na trůn Justinián I. jmenoval komisi dvanácti právníků s quaestorem Tribonianem v čele a pověřil ji úkolem sestavit zákoník, který měl nahradit jiné, do té doby užívané zákoníky, zvláště *Codex Theodosianus*. 8. dubna 529 císař Justinán vyhlásil oficiálním a jediným platným zákoníkem v říši *Codex Justinianus*. Tvořila jej sbírka zákonů, ediktů a dekretů vydaných římskými císaři od vlády Hadriánovy až do současnosti, jež byly tématicky rozděleny do dvanácti knih. Zastaralé anebo už nevyhovující zákony – např. ty, jež byly v rozporu s křesťanskými předpisy – z něj byly odstraněny, ale i ponechané zákony byly podle potřeby upraveny. Poté Justinián pověřil Triboniána, aby s komisí právníků sestavili *Digesta (Pandektai)* – soupis právních případů a učebnici pro studenty vysokých škol v Konstantinopoli a Běrytu. Poté byla provedena revize Justiniánova kodexu a byla pořízena jeho druhá, definitivní verze, kterou císař oficiálně vydal 16. listopadu 534. Justiniánovo legislativní dílo se tím nezastavilo, podle konkrétní potřeby vydával další zákony, zvané *Novellae (Nearai)*, které měly stávající zákoník doplnit. Všechny stávající zákony byly psány latinsky; *Novellae* byly už vydávány řecky.

I.5.18.4

Ἐπὶ δὲ ταῖς ἄλλαις ἀπάσαις αἰρέσεσιν (αἰρεσεις δὲ καλοῦμεν τὰς παρὰ τὴν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν φρονούσας τε καὶ θρησκευούσας) τὸν ἤδη τεθέντα νόμον παρὰ τε ἡμῶν καὶ τοῦ τῆς θείας λήξεως πατρὸς ἡμῶν κρατεῖν βουλόμεθα, ἐν ᾧ οὐ μόνον περὶ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ Σαμαρειτῶν καὶ Ἑλλήνων τὰ προσήκοντα διατέτακται· ὥστε τοὺς τὰ τοιαῦτα νοσοῦντας μήτε στρατεύεσθαι μήτε τινὸς ἀξιώματος ἀπολαύειν, ἀλλὰ μηδὲ ἐν σχήματι διδασκάλου παιδείας δῆθ' ἐν τινος τὰς τῶν ἀπλουστέρων ψυχὰς εἰς τὴν ἐαυτῶν ἀνθέλκειν πλάνην καὶ κατὰ τοῦτο ποιεῖν αὐτοὺς ἀγροτέρους περὶ τὴν ἀληθῆ καὶ καθαρὰν τῶν ὀρθοδόξων πίστιν, μόνοις δὲ ἐκείνοις

διδάσκειν καὶ σιτήσεως δημοσίας τυγχάνειν ἐφίεμεν τοῖς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως οὖσιν.

Nedovolujeme zachváceným touto nemocí (sc. herezemi či pohanstvím) sloužit ve vojsku ani zastávat úřad ani pozici učitele, a tak svádět duše prostých lidí do svého bludu a tím je činit lhostejnými k pravdivé, čisté, ortodoxní víře, nýbrž dovolujeme vyučovat a přijímat státní plat pouze těm, jejichž víra je ortodoxní.

I.11.9.1

Μηδενὶ δὲ ἐξέστω μήτε ἐν διαθήκῃ μήτε κατὰ δωρεὰν καταλιμπάνειν ἢ διδόναι τι προσώποις ἢ τόποις ἐπὶ συστάσει τῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ δυσσεβείας, εἰ καὶ μὴ τοῦτο ἰδικῶς τοῖς τῆς βουλήσεως ἢ διαθήκης ἢ δωρεᾶς περιέχοιτο ῥήμασιν, ἄλλως δὲ σὺν ἀληθείᾳ καταληφθῆναι παρὰ τῶν δικαζόντων δύναται.

Nikdo nesmí ani prostřednictvím závěti, ani darem nic odkazovat či dávat osobám ani místům za účelem udržení pohanské bezbožnosti, i kdyby skutečnost, že jde o závěť či dar, přímo slovně nevyjádřil, ale soudcové by ji mohli dokázat.

I.11.9.2

Τὰ δὲ οὕτω καταλιμπανόμενα ἢ δωρούμενα ἀφαιρείσθω μὲν ἐκείνων τῶν προσώπων ἢ τόπων, οἷς δέδοται ἢ καταλέλειπται, προσκυρούσθω δέ ταῖς πόλεσιν, ἐν αἷς τὰ τοιαῦτα πρόσωπα οἰκεῖ ἢ καὶ ὅφ' ἃς οἱ τοιοῦτοι διάκεινται τόποι, ὥστε καθ' ὁμοιότητα τῶν πολιτικῶν δαπανᾶσθαι προσόδων.

To, co bylo takto odkázáno nebo darováno, ať je dotyčným osobám nebo místům zabaveno a ať je to přidáno obcím, v nichž ony osoby bydlí a v nichž ona místa leží, aby to bylo použito podobně jako příjmy obce.

I.11.10.1

Ὅσοι δὲ μήπω τοῦ προσκυνητοῦ βαπτίσματος ἠξιώθησαν, τούτους προσήκει ... διδάσκεσθαι τὴν ἀληθινὴν τῶν Χριστιανῶν πίστιν, οὕτω δὲ ἐκδιδαχθέντας καὶ καθαρῶς ἀποβαλόντας τὴν προτέραν

πλάνην ἀξιοῦσθαι τοῦ σωτηριώδους βαπτίσματος, ἢ τούτων ὀλιγοροῦντας εἰδέναι, ὥς οὐτε μεθέξουσιν τινος τῶν τῆς ἡμετέρας πολιτείας οὐτε οὐσίας κινητῆς ἢ ἀκινήτου κύριοι εἶναι συγχωρηθήσονται, ἀλλὰ παντὸς ἀφαιρεθέντες πράγματος ἐν ἐνδείᾳ καταλειφθήσονται πρὸς τῷ καὶ ταῖς ἀρμοδίαις ὑποβληθῆναι ποιναῖς.

Ti, kteří nebyli ještě uznáni za hodné křtu, ať jsou ... učeni pravé víře křesťanů, a až budou takto vyučeni a odvrhnou svůj dřívější blud, budou hodni spasitelného křtu, nebo ať vědí, že pokud si těchto věcí neváží, že nebudou mít účast na ničem v naší obci a nebude jim dovoleno vlastnit majetek movitý ani nemovitý, nýbrž jim bude všechno odebráno a budou zanecháni v nouzi a podrobeni patřičnému trestu.

I.11.10.2

Πᾶν δὲ μάθημα παρὰ τῶν νοσοῦντων τὴν τῶν ἀνοσίων Ἑλλήνων μανίαν διδάσκεσθαι κωλύομεν, ὥστε μὴ κατὰ τοῦτο προσποιεῖσθαι αὐτοὺς παιδεύειν τοὺς εἰς αὐτοὺς ἀθλίως φοιτῶντας, ταῖς δὲ ἀληθείαις τὰς τῶν δῆθεν παιδευομένων διαφθείρειν ψυχάς. ἀλλὰ μηδὲ ἐκ τοῦ δημοσίου σιτήσεως ἀπολαύειν αὐτοὺς, οὐκ ἔχοντας παρρησίαν...

Zakazujeme pohanům jakkoli vyučovat, aby nepředstírali, že své žáky vychovávají, přičemž by ve skutečnosti ničili jejich duše. Nesmí ani požívat obecní obživu, když nemají svobodu řeči.

I.11.10.3

Εἴτε γὰρ ἐνταῦθά τις εἴτε κατὰ χώραν φανείη τοιοῦτος ὢν καὶ μὴ προσδραμὼν ταῖς ἀγιωτάταις ἡμῶν ἐκκλησίαις μετὰ τῶν οἰκείων, ὥς εἴρηται, παίδων καὶ γαμετῶν, ταῖς προδηλουμέναις ὑποπεσεῖται ποιναῖς καὶ τὰς μὲν αὐτῶν οὐσίας ἐκδικήσει τὸ δημόσιον, αὐτοὶ δὲ ἐξορία παραδοθήσονται.

Pokud se prokáže, že je někdo pohanem a že se k církvi nechce připojit, bude potrestán výše uvedenými tresty, jeho majetek získá obecní pokladna a on sám bude poslán do vyhnanství.

I.11.10.4

Εἰ δέ τις ἐμφωλεύων τῇ ἡμετέρᾳ πολιτείᾳ θυσίας ἢ καὶ εἰδωλολατρίας ἀμαρτάνων ἀλῶ, οὗτος ταῖς ἐσχάταις ὑπαχθήσεται τιμωρίαις, ἅς οἱ Μανιχαῖοι, ταῦτόν δὲ εἰπεῖν ἐστί, καὶ Βορβορίται δικαῖως ὑφίστανται· καὶ γὰρ καὶ τούτους ὁμοίους ἐκείνοις εἶναι κρίνομεν.

Jestliže někdo v naší obci bude přistižen při obětování nebo při modloslužbě, bude potrestán nejkrajnějším trestem, který se po právu vztahuje i na manicheje, to jest na borborítany. Ty totiž považujeme za oněm podobné.

2.2. Ioannes Malalás

Ioannes Malalás se narodil okolo roku 490 a zemřel v 70. letech 6. století. Vzdělání získal v Antiochii, stal se byzantským kronikářem. Ve 30. letech 6. století nebo nedlouho po r. 540 se přestěhoval do Konstantinopole. Jeho dílo *Chronographia* obsahuje 18 knih a jakožto světová kronika začíná od stvoření světa, pokračuje biblickou historií, dějinami orientálních říší po dějiny Řeků a Římanů a končí vládou Justiniána I.

Chronographia XVIII, 42

Ἐν αὐτῷ δὲ τῷ χρόνῳ διωγμὸς γέγονεν Ἑλλήνων μέγας, καὶ πολλοὶ ἐδημεύθησαν, ἐν οἷς ἐτελεύτησαν Μακεδόνιος, Ἀσκληπιόδοτος, Φωκᾶς ὁ Κρατεροῦ, καὶ Θωμᾶς ὁ κοιαίστωρ· καὶ ἐκ τούτου πολὺς φόβος γέγονεν. ἐθέσπισεν δὲ ὁ αὐτὸς βασιλεὺς, ὥστε μὴ πολιτεύεσθαι τοὺς ἐλληνίζοντας, τοὺς δὲ τῶν ἄλλων αἱρέσεων ὄντας ἀφανεῖς γενέσθαι τῆς Ρωμαϊκῆς πολιτείας, προθεσμίαν τριῶν μηνῶν λαβόντες εἰς τὸ γενέσθαι αὐτοὺς κοινωνοὺς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. ὅστις θεῖος τύπος ἐνεφανίσθη ἐν πάσαις ταῖς ἐξωτικάῃς πόλεσιν.

Nastalo pronásledování pohanů, které budilo strach. Justinián vydal nařízení, že pohané nesmí být občany, a že ti, kteří se drží falešného učení, musí odejít z římské obce a dají jim čas tři měsíce na přijetí ortodoxní víry.

Chronographia XVIII, 47

Ἐπὶ δὲ τῆς ὑπατείας τοῦ αὐτοῦ Δεκίου ὁ αὐτὸς βασιλεὺς θεσπίσας πρόσταξιν ἔπεμψεν ἐν Ἀθήναις, κελεύσας μηδένα διδάσκειν φιλοσοφίαν μήτε ἀστρονομίαν

ἐξηγεῖσθαι μήτε κόπτον ἐν μιᾷ τῶν πόλεων γίνεσθαι, ἐπειδὴ ἐν Βυζαντίῳ εὐρεθέντες τινὲς τῶν κοττιστῶν καὶ βλασφημίαις δειναῖς ἑαυτοὺς περιβαλόντες χειροκοπηθέντες περιεβωμίσθησαν ἐν καμήλοις.

Justinián vydal nařízení a poslal je do Athén, aby nikdo neučil filosofii ani astronomii, a aby nikdo v žádném městě nehrál v kostky. V Byzantiu totiž byli odhaleni někteří lidé, kteří hráli v kostky a kteří se dopouštěli strašného rouhání. Byly jim uřezány ruce a byli vystavováni na velbloudech.

Chronographia XVIII, 64

Κατεπέμφθησαν δὲ σάκραι ἐν ταῖς πόλεσιν, ὥστε τοὺς μὴ κοινωνοῦντας ταῖς ἀγίαις ἐκκλησίαις ἐν ἐξορίαις καταπέμπεσθαι...

Do měst byl poslán edikt, aby lidé, kteří se neúčastní života církve, byli posláni do vyhnanství...

2.3. Agathiás

Agathiás se narodil kolem roku 532 v Malé Asii v Myrině a zemřel kolem roku 580. Nějakou dobu zastával ve Smyrně veřejný úřad s funkcí *curator civitatis*. Později se odstěhoval do Konstantinopole, kde se stal úspěšným právníkem. Je autorem básnického díla *Daphniaka*, které se nedochovalo. V 60. letech 6. století Agathiás uveřejnil sbírku epigramů napsaných jeho přáteli právníky, kterou nazval *Kyklos*. Asi sto těchto epigramů se dochovalo ve sbírce *Anthologia Palatina*. Ve své historiografické činnosti navázal na dějiny Prokopia z Kaisareie, čímž vzniklo jeho další dílo *Historiai* o pěti knihách, které líčí především období let 552 – 558.

Historia II.29.9-10 - 30.3

ὁ Οὐράνιος ἦκέν ποτε παρὰ τοὺς Πέρσας... ἅτε δὲ ἀπατεῶν καὶ κόθορνος καὶ οἶος τὴν οὐκ οὔσαν ἑαυτῷ περιποιεῖν εὐκοσμίαν, αὐτίκα ὁ γε στολὴν μὲν ἡμπίσχετο σεμνοτάτην, ὁποίαν παρ' ἡμῖν οἱ τῶν λόγων καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι ἀμφιέννυνται, οὕτω δὲ σοβαρῷ δῆθεν καὶ ἐμβριθεῖ τῷ προσώπῳ ἐσεφοίτα ὡς τὸν Χοσρόην... καὶ φιλόσοφον αὐτὸν ὡς ἀληθῶς ὑποτοπήσας (οὕτω γὰρ αὐτοῦ καὶ ὠνομάζετο), ἄσμενός τε εἶδε καὶ φιλοφρόνως ἐδεξιόυτο.

Úranios přišel k Peršanům. Jako podvodný a proměnlivý člověk, schopný předstírat slušné chování, si oblékl nejvznešenější oděv, jaký si u nich oblékají učitelé řečnictví. S vážnou tváří často chodíval k Chosroovi... Ten si o něm myslel, že je filosof – tak se totiž i sám nazýval – byl rád, že ho vidí, a přátelsky ho vítal.

Historia II.29.11 - 30.3

καὶ εἶτα ξυγκαλεσάμενος τοὺς μάγους ἐς λόγους αὐτῶ καθίστατο γενέσεώς τε καὶ φύσεως περὶ καὶ εἰ τόδε τὸ πᾶν ἀτελεύτητον ἔσται, καὶ πότερον μίαν τὴν ἀπάντων ἀρχὴν νομιστέον. καίτοι πρότερον ἀρίστους ὡς ἀληθῶς ἐτεθέατο φιλοσόφους, ἐνθὲνδε ὡς αὐτὸν ἀφικομένους. οὐ πολλῶ γὰρ ἔμπροσθεν Δαμάσκιος ὁ Σύρος καὶ Σιμπλίκιος ὁ Κίλιξ Εὐλάμιος τε ὁ Φρύξ καὶ Πρισκιανὸς ὁ Λυδὸς Ἑρμείας τε καὶ Διογένης οἱ ἐκ Φοινίκης καὶ Ἰσίδωρος ὁ Γαζαῖος, οὗτοι δὴ οὖν ἅπαντες τὸ ἄκρον ἄωτον, κατὰ τὴν ποιήσιν, τῶν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ φιλοσοφησάντων, ἐπειδὴ αὐτοὺς ἢ παρὰ Ῥωμαίοις κρατοῦσα ἐπὶ τῷ κρείττονι δόξα οὐκ ἤρεσκεν ὥντό τε τὴν Περσικὴν πολιτείαν πολλῶ εἶναι ἀμείονα, τούτοις δὴ τοῖς ὑπὸ τῶν πολλῶν περιαδομένοις ἀναπεπεισμένοι, ὡς εἶη παρ' ἐκείνοις δικαιοτάτον μὲν τὸ ἄρχον καὶ ὁποῖον εἶναι ὁ Πλάτωνος βούλεται λόγος, φιλοσοφίας τε καὶ βασιλείας ἐς ταὐτὸ ξυνελθούσης, σῶφρον δὲ ἐς τὰ μάλιστα καὶ κόσμιον τὸ κατήκοον, καὶ οὔτε φῶρες χρημάτων οὔτε ἄρπαγες ἀναφύονται, ἀτὰρ οὐδὲ τὴν ἄλλην μετιόντες ἀδικίαν, ἀλλ' εἰ καὶ τι τῶν τιμίων κτημάτων ἐν ὅτῳ δὴ οὖν χώρῳ ἐρημοτάτῳ καταλειφθεῖη, ἀφαιρεῖται ὅστις οὐδεὶς τῶν ἐντυγχανόντων, μένει δὲ οὕτω, εἰ καὶ ἀφύλακτον ἦ, σωζόμενον τῷ λελοιπότι, ἔστ' ἂν ἐπανήκοι.

Chosroés k sobě zval mágy, aby s nimi rozmlouval o filosofických otázkách, ačkoli dříve naslouchal nejlepším filosofům, kteří k němu tehdy přišli. Byli to Damaskios ze Sýrie, Simplikios z Kilikie, Eulamios z Frýgie, Priskíanos z Lýdie, Hermiás a Diogenés z Foiníkie a Isidóros z Gazy, všichni znamenití filosofové. Ti se domnívali, že perská ústava je mnohem lepší než římská. Nelíbilo se jim náboženství vládnoucí u Římanů a dali se přesvědčit tím, že mnozí lidé vychvalovali vládu u Peršanů jako nejspravedlivější. Mělo jít o vládu, kterou chtěl

i Platón – vládu sjednocenou s filosofií, kterou je nejrozumnější a vhodné poslouchat. Potom by se nevyskytovali ani zloději peněz, ani lupiči, ani nikdo, kdo by dělal něco jiného špatného, a kdyby někdo opustil svůj majetek, nikdo z těch, kdo by šli kolem, by ho nevzal a majetek by tam zůstal tam netknutý pro svého majitele, dokud se nevrátí, a to i bez stráže.

Historia II.30.4

τούτοις δὴ οὖν ὡς ἀληθέσιν ἀρθέντες καὶ πρὸς γε ἀπειρημένον αὐτοῖς ἐκ τῶν νόμων ἀδεῶς ἐνταῦθα ἐμπολιτεύεσθαι, ὡς τῷ καθεστῶτι οὐχ ἐπομένοις, οἱ δὲ αὐτίκα ἀπιόντες ᾤχοντο ἐς ἀλλοδαπὰ καὶ ἄμικτα ἦθρη, ὡς ἐκεῖσε τὸ λοιπὸν βιωσόμενοι.

Považovali tyto zprávy za pravdivé a jimi povzbuzeni – když jim bylo zakázáno zákonem být občany beztrestně, protože nepřijímají zavedené náboženství – hned odešli do ciziny, aby tam strávili zbytek života.

Historia II.30.5

πρῶτα μὲν οὖν τοὺς ἐν τέλει ἀλαζόνας μάλα εὐρόντες καὶ πέρα τοῦ δέοντος ἐξωγκωμένους ἐβδελύττοντο γε αὐτοὺς καὶ ἐκάκιζον· ἔπειτα δὲ ἐώρων, ὡς τοιχωρύχοι τε πολλοὶ καὶ λωποδύται οἱ μὲν ἡλίσκοντο, οἱ δὲ καὶ διελάνθανον, ἅπαν τε εἶδος ἀδικίας ἡμαρτάνετο. καὶ γὰρ οἱ δυνατοὶ τοὺς ἐλάττονας λυμαίνονται ὡμότητι τε πολλῇ χρῶνται κατ' ἀλλήλων καὶ ἀπανθρωπία. καὶ τὸ δὴ πάντων παραλογώτερον· ἐξὸν γὰρ ἐκάστῳ μυρίας ὅσας ἄγεσθαι γαμετὰς καὶ τοίνυν ἀγομένοις, ἀλλὰ μοιχεῖαί γε ὅμως τολμῶνται. τούτων δὴ οὖν ἀπάντων ἑκατι οἱ φιλόσοφοι ἐδυσφόρουν καὶ σφᾶς αὐτοὺς ἠτιῶντο τῆς μεταστάσεως.

Nejprve zjistili, že úředníci jsou namyšlení, což v nich vzbudilo odpor a vytýkali jim to. Poté viděli mnoho dalších zločinů a nepřístojností, což jim bylo nepříjemné a vyčítali si, že se přestěhovali.

Historia II.31.1

Ἐπεὶ δὲ καὶ τῷ βασιλεῖ διαλεχθέντες ἐψεύσθησαν τῆς ἐλπίδος, ἄνδρα εὐρόντες φιλοσοφεῖν μὲν φρυαττόμενον, οὐδὲν δὲ ὅ τι καὶ ἐπαῖοντα τῶν αἰπυτέρων, ὅτι τε αὐτοῖς οὐδὲ τῆς δόξης ἐκοινώνει, ἕτερα δὲ ἅττα ἐνόμιζεν, ὅποια ἤδη μοι εἴρηται, τήν τε τῶν μίξεων κακοδαιμονίαν οὐκ ἐνεγκόντες, ὥς τάχιστα ἐπανήεσαν.

Když si promluvili s králem, byli zklamáni ve své naději, protože zjistili, že se nad filosofování povyšuje, neposlouchá nic z hlubších myšlenek a nesouhlasí s nimi – smýšlel totiž úplně jinak. Takovou směs špatností nesnesli, a co nejrychleji se vrátili.

Historia II.31.2-3

καίτοι ἔστεργέ τε αὐτοὺς ἐκεῖνος καὶ μένειν ἡξίου, οἱ δὲ ἄμεινον εἶναι σφίσιν ἡγοῦντο ἐπιβάντες μόνον τῶν Ῥωμαϊκῶν ὁρίων αὐτίκα, οὕτω παρασχόν, καὶ τεθνάναι ἢ μένοντες παρὰ Πέρσαις τῶν μεγίστων γερῶν μεταλαγχάνειν. οὕτω τε ἅπαντες οἴκαδε ἀπενόστησαν, χαίρειν εἰπόντες τῇ τοῦ βαρβάρου φιλοξενίᾳ.

Přesto je měl Chosroés rád a žádal je, aby zůstali, ale oni nechtěli, jelikož považovali za lepší překročit římské hranice a zemřít, než zůstat u Peršanů, i kdyby měli podíl na nejvyšších privilegiích. Dali sbohem pohostinství barbara a vrátili se domů.

Historia II.31.4

ἐπειδὴ γὰρ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου Ῥωμαῖοί τε καὶ Πέρσαι σπονδὰς ἔθεντο καὶ ξυνθήκας, μέρος ὑπῆρχε τῶν κατ' αὐτὰς ἀναγεγραμμένων τὸ δεῖν ἐκείνους τοὺς ἄνδρας ἐς τὰ σφέτερα ἦθι κατιόντας βιοτεύειν ἀδεῶς τὸ λοιπὸν ἐφ' ἑαυτοῖς, οὐδὲν ὅτιοῦν πέρα τῶν δοκούντων φρονεῖν ἢ μεταβάλλειν τὴν πατρώαν δόξαν ἀναγκαζομένους. οὐ γὰρ ἀνῆκεν ὁ Χοσρόης μὴ οὐχὶ καὶ ἐπὶ τῷδε συστῆναι καὶ κρατεῖν τὴν ἐκεχειρίαν.

Když Římané a Peršané uzavřeli příměří, byla jeho součástí podmínka, že se tito filosofové mohou vrátit do svých domovů a žít po zbytek života beze strachu, že by byli

nuceni smýšlet jinak, než je jejich přesvědčení. Bez této podmínky Chosroés nebyl ochoten příměří uzavřít.

Historia II.31.5-6

λέγεται δὲ αὐτοῖς κατὰ τὴν ἀποπορείαν θαυμάσιόν τι ἡλίκον καὶ μνήμης ἄξιον ξυνενεχθῆναι. καταλύσαντες γὰρ ἐν ἀγρῷ τινι Περσικῷ ἐθεάσαντο σῶμα νεκρὸν ἀνθρώπου νεοθανοῦς οὕτω πως ἄταφον ἐρριμμένον. οἱ δὲ τὴν παρανομίαν τοῦ βαρβαρικοῦ νόμου κατελεήσαντες καὶ οὐχ ὅσιον εἶναι ἡγούμενοι περιῖδεῖν τὸ μέρος ἀδικουμένην τὴν φύσιν, περιέστειλάν τε τὸ σῶμα ὥς οἶόν τε ἦν διὰ τῶν θεραπόντων καὶ τῇ γῇ καταχώσαντες ἔθαψαν.

Při návratu se jim stalo něco mimořádně podivného. Když odpočívali na perském poli, zpozorovali tělo mrtvého člověka, nepohřbeného. Pohnuti tak strašlivým barbarstvím, nechali sluhy tělo pohřbít.

Historia II.31.7

ὥς δὲ ἐκάθευδον ἅπαντες ἐκείνης τῆς νυκτός, ἔδοξε τις αὐτῶν, οὐκ οἶδα δὲ ὅστις (οὐ γὰρ ἔχω τοῦνομα φράσαι), ἔδοξε γοῦν ὅμως ὅραν κατ' ὄναρ ἄνδρα πρεσβύτην, γνώριμον μὲν οὐδαμῶς, οὐδ' ὅσον εἰκάσαι, ἄλλως δὲ σεμνὸν καὶ αἰδοῖον καὶ φιλοσοφίαν ἀσκοῦντι ἐμφερῇ τῷ τε σχήματι τῆς στολῆς καὶ τοῦ πάγωνος τῷ λίαν ἐκκρεμεῖ καὶ ἀφειμένῳ, ἐμβοᾷν τε αὐτῷ καθάπερ παραινοῦντα καὶ ἐγκελευόμενον τότε τὸ ἔπος· Μὴ θάψῃς τὸν ἄθαπτον, ἔα κυσὶ κύρμα γενέσθαι. Γῇ πάντων μήτηρ μητροφθόρον οὐ δέχετ' ἄνδρα.

Té noci jeden z nich viděl ve snu starého neznámého muže, vznešeného a úctyhodného, podobajícího se někomu, kdo se věnuje filosofii, a ten na něj volal: „Nepohřbívej toho, kdo není hoden pohřbení, nech ho, aby se stal kořistí psů. Země, matka všech, nepřijímá muže, který se dopustil incestu.“

Historia II.31.8

ἀφυπνισθεῖς δὲ ἀθρόον ὑπὸ τοῦ δέους ἀπήγγελλε τοῖς ἄλλοις τὸν ὄνειρον. οἱ δὲ τὸ μὲν παραυτίκα διηπόρουν ἐς ὃ τι ἄρα καὶ ἀποβαίη, ἐπεὶ δὲ ἐς τὸ περίορθρον ἀναστάντες ἐβάδιζον ἀνὰ τὰ πρόσω, παρέρποντες ἐκεῖνο τὸ χωρίον, οὕτω τῆς τῶν τόπων θέσεως ἀναγκαζούσης, οὗ δὴ αὐτοῖς τὰ ἐπὶ τῇ ταφῇ ἐσχεδιάστο, εὐρίσκουσι τὸν νεκρὸν γυμνὸν αὐθις ὑπερθε κείμενον, ὥς δὴ τῆς γῆς αὐτὸν τρόπῳ τινὶ αὐτομάτῳ ἐς τοῦμφανὲς ἀναβαλούσης καὶ διαφυλάττειν ἀβρώτα μὴ ἀνασχομένης.

Když se ten, kdo měl onen sen, probudil, vyprávěl ho ostatním. Ti byli na rozpacích, co má sen znamenat. Ráno se vydali na místo, kde onoho mrtvého muže pohřbili, ale našli ho na zemi nahého a opět nepohřbeného, jakoby ho země vyhodila nahoru sama od sebe a jakoby ho odmítla chránit nesněženého.

Historia II.31.9

καταπλαγέντες δὲ τῷ παραλόγῳ τῆς θεᾶς εἶχοντο τῆς πορείας, μηδὲν ὀτιοῦν τὸ λοιπὸν ἐπ' αὐτῷ δράσαντες τῶν σφίσι νενομισμένων. ἀνελογίζοντο γὰρ τὸν ὄνειρον καὶ ὠμολόγουν ἐντεῦθεν, ὅτι δὴ οἱ Πέρσαι ποινὴν ἔχουσι καὶ τιμωρίαν τῆς ἐπὶ ταῖς μητράσιν ἀκολασίας τὸ ἄταφοι μένειν ἔχουσι καὶ τιμωρίαν τῆς ἐπὶ ταῖς μητράσιν ἀκολασίας τὸ ἄταφοι μένειν καὶ ὑπὸ τῶν κυνῶν ἐνδίκως διασπαράττεσθαι.

Pohled na toho muže je vyděsil a shodovali se, že Peršané jsou za incest s matkou trestáni tím, že mají zůstat nepohřbení a mají je roztrhat psi.

2.4. Olympiodóros

Olympiodóros z Alexandrie je znám jako Ammóniův žák, novoplatónský filosof. Narodil se kolem roku 500 a zemřel po roce 564. Jeho komentáře k Platónovu *Alkibiadovi I.*, *Gorgiovi* a *Faidrovi* i k Aristotelovým *Katégoriím* a *Meteórologikám* se dochovaly ve formě poznámek studentů.

In Alc. 141,1-3

ἴσως δὲ ὁ Πλάτων ὡς εὐπορῶν ἀμισθίαν ἐπετήδευσεν· διὸ καὶ
μέχρι τοῦ παρόντος σώζονται τὰ διαδοχικά, καὶ ταῦτα πολλῶν
δημεύσεων γινομένων.

Platón jakožto bohatý člověk si nenechával platit, a proto až do současnosti zůstávají *diadochika*, ač dochází k mnoha konfiskacím majetku.

2.5. Fótios

Fótios byl teolog a universální učenec. Narodil se okolo roku 810 a zemřel po roce 893. Pocházel z aristokratické rodiny. O přečtených knihách diskutoval v kruhu svých žáků a své poznámky o nich zaznamenal v díle označovaném *Bibliotheca* nebo *Myriobiblion*.

Bibl. VI.38

Ἡ τῶν διαδόχων οὐσία οὐχ ὡς οἱ πολλοὶ νομίζουσι Πλάτωνος
ἦν τὸ ἀνέκαθεν· πένης γὰρ ἦν ὁ Πλάτων, καὶ μόνον τὸν ἐν Ἀκαδημίᾳ
ἐκέκτητο κῆπον, οὗ ἡ πρόσοδος νομισμάτων τριῶν, ἡ δὲ τῆς οὐσίας ὅλης
χιλίων ἢ καὶ ἔτι πλειόνων ὑπῆρχεν ἐπὶ Πρόκλου, πολλῶν τῶν
ἀποθνησκόντων κτήματα τῇ σχολῇ καταλιμπανόντων.

Majetek diadochů nepocházel od Platóna, jak se mnozí domnívali, neboť Platón byl chudý a vlastnil pouze zahradu v Akadémii, která vynášela tři zlaté mince, avšak za Prokla byl příjem Akademie tisíc i více, jelikož mnozí umírající jí odkazovali svůj majetek.

2.6. Damaskios

Damaskios zvaný Diadochos se narodil okolo roku 460 a zemřel po roku 538. Byl posledním scholarchou Akademie v Athénách. Studoval i učil rétoriku v Alexandrii, spolu s Ammoniem studoval Platóna. Poté se přestěhoval do Athén, kde studoval několik předmětů u Marína, a následně se stal scholarchou novoplatónské školy. Po uzavření Akademie Justiniánem v roce 529 emigroval spolu s šesti dalšími následovníky na perský dvůr. Na perském dvoře byli zklamáni a v roce 532 se vrátili na území římské, protože jim smlouva mezi Chosroem a Justiniánem zajistila bezpečí. Díky epigramu, který napsal v Emese v roce 538, je jasné, že byl tehdy ještě živ. Napsal biografii svého kolegy Isidora, kterou lze rekonstruovat ze zlomků u Fótia a ze Sudy. Celé se dochovaly některé jeho komentáře k Platónovi.

Isid. fr. 265

Πλάτων ὁ φιλόσοφος πένης ἦν καὶ μόνον τὸν ἐν Ἀκαδημίᾳ ἐκέκτητο κῆπον, ὃς μέρος ἐλάχιστον ἦν τῶν διαδοχικῶν· ὁ μὲν γὰρ κῆπος ἐγγύς τι χρυσῶν τριῶν νομισμάτων ἀπεδίδου, ἡ δὲ ὅλη πρόσοδος ὕστερον χιλίων ἢ καὶ πλειόνων ὀλίγον. ἠὺξήθη δὲ αὕτη κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἀνθρώπων ἱερῶν τε καὶ φιλολόγων ἄλλοτε ἄλλων ἀποθνησκόντων καὶ κατὰ διαθήκας ἀπολειπόντων τοῖς φιλοσοφοῦσιν ἀφορμὴν τῆς ἐπὶ τῷ φιλοσόφῳ βίῳ σχολῆς καὶ γαλήνης.

Filosof Platón byl chudý a vlastnil jediné zahradu v Akadémii, která byla malinkou částí *diadochik*. Zahrada totiž vynášela tři zlaté mince, avšak celý příjem byl později ve výši tisíce nebo i trochu vyšší. V novější době příjem vzrostl, protože různí oddaní lidé naklonění filosofii zanechávali při smrti prostřednictvím závětí filosofům zdroje k pokojnému filosofickému životu.

2.7. Paulos Silentiarios

Paulos Silentiarios žil v 6. století. Patřil mezi přední dvořany císaře Justiniána I. a byl přítelem historika Agathia. Napsal báseň o 900 hexametrech popisující chrám Boží Moudrosti v Konstantinopoli. Paulos byl také autorem asi 80 epigramů erotického obsahu.

PG 86, II: 2124B¹²

κρίνει δὲ τούτους οὐ κναμοτρῶς Ἀττικός, ἀλλ' ἄνδρες εὐσεβεῖς
τε καὶ συγγνώμονες, οἷς καὶ τὸ θεῖον καὶ βασιλεὺς ἐφάδεται.

Nesoudí je attický požírač bobů, ale muži zbožní a rozumní, nad kterými se raduje bůh i král.

2.8. Aineiás z Gazy

Aineiás z Gazy žil na přelomu 5. a 6. století. Studoval novoplatonismus u Hierokla v Alexandrii. Působil jako křesťanský učitel rétoriky. Po studiích a návštěvě Konstantinopole se vrátil do svého rodného města. Jeho hlavním dílem je dialog *Theofrastos*, v němž je stejnojmenný aristotelský filosof poražen v argumentaci týkající se nesmrtelnosti duše a vzkříšení. Napsal též 25 dopisů.

¹² Paul.Sil. *Descriptio sanctae Sofiae* 125-127

Ep. 18

ἀλλ' εὔγε τῆς ὑμετέρας εὐφωνίας, δι' ἣν τῶν Ἀθηναίων οἱ παῖδες οὐ παρὰ τῶν πατέρων, παρὰ δὲ τῶν Σύρων ἀττικίζειν ἀξιοῦσι μανθάνειν· οὐκέτι γοῦν εἰς τὸν Πειραιᾶ καταίρουσι τῆς Ἀκαδημείας ἐρῶντες οὐδὲ φοιτῶσι παρὰ τὸ Λύκειον, παρ' ἡμῖν τὴν Ἀκαδήμειαν καὶ τὸ Λύκειον εἶναι νομίζοντες.

Děti Athénanů se chtějí učit atticky ne od svých otců, ale od Syřanů. Nechodí už ani do Akadémie, ani do Lykeia. Domnívají se totiž, že Akadémie a Lykeion jsou u nás (sc. u Syřanů).

PG 85, 877 A

Ἡ μάλα μοι παλαιὸς φίλος Ἀξίθεος, εἶγε φιλοσοφίας ἐραστής. Καλὸν γάρ καὶ σπάνιον τὸ χρήμα · ἐπεὶ καὶ παρ' Ἀθηναίοις, ἔνθα μάλιστα διεφάνη φιλοσοφία, παντελῶς ἄγνωστος καὶ ἐς τὸ μηδὲν ἀπέρρριπται.

Milovat filosofii je krásné a vzácné. Vždyť i u Athénanů, kde filosofie zazářila nejvíce, je teď úplně neznámá a nikdo si jí neváží.

2.9. Simplikios

Simplikios se narodil v Kilikii v 6. století. Studoval nejprve v Alexandrii u Ammónia, následně v Athénách u Damaskia. Po Justinianově zásahu do záležitostí athénské Akadémie Simplikios spolu s dalšími filozofy emigroval na dvůr perského krále Chosroa I. Po zklamání, které filozofové a Simplikios na dvoře perské říše zažili, se Simplikios zaštitěn ochrannou smlouvou vrátil do římské říše a věnoval se psaní komentářů k dílům Aristotelovým a k Epiktétovu *Encheiridiu*, v němž lze mezi řádky číst tajné narážky na císaře Justiniána a křesťanství.

De caelo 26,17

εἰ δέ που φανείην πρὸς τὸν ἄνδρα τοῦτον τραχύτερον ἀπορρίπτων λόγον, μὴ νεμεσήσῃ τις· οὐ γὰρ ἔστι μοί τις πρὸς τὸν ἄνδρα φιλονεικία, ὃν οὐδὲ θεασάμενος οἶδά πώποτε.

Jestliže se zdá, že o tom muži (sc. Ióannovi Filoponovi) mluvím špatně, ať se nikdo nehněvá. Necítím vůči němu svárlost, a ani nevím, že bych ho kdy viděl.

3. Vyjádření současníků

Z pramenů, které se nám dochovaly o „uzavření“ Akadémie, cestě filosofů do Persie a jejich návratu do byzantské říše, vyplývá, že se nám o některých událostech, ke kterým muselo dojít, žádné přímé zprávy nedochovaly. V následující kapitole budou představeny názory novodobých badatelů, kteří se těmito mezerami zabývali.

Podkapitoly jsou členěny podle badatelů a otázek, ke kterým se vyjadřují. Ne každý se zabývá všemi otázkami.

- a) Právní akt „uzavření“ Akadémie.
- b) V jakém stavu byla Akadémie? Co to byla *diadochika*?
- c) Kam se filosofové z Persie vrátili a kde působili?

3.1. Cameron: *The Last Days of the Academy at Athens* (1969)

V roce 1969 Allan Cameron napsal článek týkající se uzavření novoplatónské Akadémie, který vyvolal vlnu ohlasů. Uvádí prameny a z nich vyplývající argumenty, které zpochybňují obecně přijímaný názor na uzavření Akadémie, často přičítané na vrub Justinianovi.

3.1.1. Právní akt „uzavření“ Akadémie

Cameron zpochybňuje obecně přijímaný předpoklad, že Justinian uzavřel školy v Athénách a že důsledkem toho v roce 529 skončilo vyšší vzdělávání. Poznává, že k úpadku školních budov na konci 6. století nemuselo docházet následkem Justinianových zákonů, ale jednoduše kvůli úpadku athénské prosperity. V žádném dochovaném zdroji se podle Camerona nepíše, že by Justinian uzavřel každou jednotlivou vzdělávací instituci v Athénách.

Cameron uvádí, že Justinian vydal obecně platný zákon zakazující pohanům učit (*CJ 1.5.18.4; CJ 1.11.10.2*; viz str. 14-16). Protože šlo o zákon obecný, měl by se vztahovat i na situaci v Athénách. Přesto Malalas ve svém díle *Chronographia* uvádí, že v roce 529 Justinian do Athén poslal zvláštní edikt zakazující komukoli učit filosofii a právo (Malalas, *Chronographia XVIII* 42; viz str. 17). Kdo se tomuto nařízení nechtěl podrobit, měl do tří měsíců odejít do exilu, přičemž mu byl zabaven majetek. Skutečnost, že Malalas uvádí vedle filosofie i právo, podle Camerona zvyšuje věrohodnost jeho zprávy.

V roce 533 Justinian uzavřel všechny právní školy kromě škol v Římě, v Konstantinopoli a v Běrytu z důvodu, že učitelé mimo tato centra nebyli dostatečně kvalifikovaní. Podle Camerona si Justinian mohl podobného nedostatku všimnout v právní

škole v Athénách už v roce 529, i když je pravděpodobnější, že byla zavřena proto, že učitelé byli pohané. V Athénách se stále učila rétorika, ale byla vyučována křesťany.

Cameron se snaží vysvětlit napětí mezi obecným zákonem Justiniánovým a zákonem zaznamenaným Malalem (viz výše). Cameron píše, že v Justiniánově obecném zákonu mohla být určitá nejasnost a že v něm bylo jasně formulováno, že pohanští učitelé nemají být placeni z veřejných zdrojů. Akadémie však byla soběstačná a byla schopná platit své učitele sama nezávisle na příjmech od státu, a proto podle Camerona Justinián vydal další zákon přímo proti Athénám, o kterém píše Malalás.

3.1.2. V jakém stavu byla Akadémie? Co byla *diadochika*?

3.1.2.1. Finanční stav

Jak již bylo řečeno v předchozím bodě, podle Camerona byla Akadémie finančně soběstačná.

3.1.2.2. Filosofické zaměření

Cameron říká, že Justinián vydal zákon zakazující učit filosofii právě v Athénách proto, že na rozdíl od učitelů v Alexandrii, kteří přímo protikřesťanští nebyli, athénští filosofové protikřesťanští byli. Navíc si alexandrijští filosofové nemohli dovolit postavit se proti autoritám, protože od nich dostávali plat, zatímco athénští se nemuseli na nikoho ohlížet, protože měli dost vlastních zdrojů. Alexandrijští filosofové se také zabývali převážně Aristotelem, takže se ke střetům s náboženstvím nedostávali, oproti athénským filosofům, kteří se zabývali převážně Platónem a často zabrousili ke kouzlům a magii.

3.1.2.3. *Diadochika*

Cameron dále uvádí úryvek z Olympiodórova komentáře k Platónovu *Alkibiadovi* (Olymp. *In Alc.* 141,1-3; viz str. 24), který se zmiňuje o konfiskaci majetku Akadémie. Olympiodóros píše, že Platón byl zámožný a nepotřeboval plat, a proto *diadochika* přetrvávají (*σώζονται*), ačkoli bylo mnoho majetku zabaveno. Cameron se zabývá otázkou, kdy komentář k *Alkibiadovi* Olympiodóros napsal. Dříve převládal názor, že před rokem 529. Olympiodóros se ale podle Camerona diví, že fondy stále trvají navzdory konfiskacím, a ke konfiskacím jistě došlo v roce 529. S rokem 529 tedy musíme zacházet jako s termínem *post quem*.

Cameron sám na základě Olympiodórovy poznámky o Anatóliově výroku na počest Héfaišta, místodržitele v Alexandrii, dochází k závěru, že komentář musel být napsán v období mezi lety 546 a přibližně 560, protože Héfaiostos působil v Alexandrii mezi lety 546 a 551, a je nepravděpodobné, že by se o Anatoliově Olympiodóros zmiňoval dlouho po

dotyčné události. Přibližně v roce 560 tedy nebyla konfiskace majetku z roku 529 ještě stále dokončena. Stále byly peníze, které se používaly na plat diadocha a k účelům Akadémie. Je nepravděpodobné, že by Olympiodóros v poznámkách ponechal informaci o *diadochikách*, kdyby už dávno nebyla pravdivá. Cameron tedy *diadochika* chápe jako plat diadocha Akadémie a jako prostředky na zajištění chodu školy.

Damaskios na rozdíl od Olympiodórova komentáře probíraného výše říká, že *diadochika* nepocházejí z Platónova osobního majetku (Dam., *Isid.* fr. 265; viz str. 25), protože byl Platón chudý, nýbrž z nedávných darů (nedávných z pohledu Damaskiova). Není pravděpodobné, že by po roce 529 Akadémie dostávala mnoho darů a příjem z poplatků žáků byl také omezen, ne-li přímo zastaven. Dokonce i když docházelo k určitým ztrátám z příjmu a ke konfiskacím, filosofové mohli vycházet poměrně dobře.

3.1.2.4. Úroveň filosofie v Athénách

Do 70. let 5. století byly Athény za Plútarcha, Syriána a Prokla centrem filosofických studií. Studovali tam všichni velcí alexandrijští učitelé – Hieroklés, Hermiás, Ammónios. Po Proklově smrti v roce 485 Alexandrie vzkvétala a Athény upadaly. Všichni velcí filosofové další generace – Damaskios, Simplikios, Asklépios, Ióannés Filoponos, Olympiodóros – studovali v Alexandrii u Ammónia.

Cameron píše, že úpadek filosofie v Athénách byl často dokládán poznámkou Aineia z Gazy (Aen.Gaz. PG LXXXV, 877A; viz str. 26), ale Cameron to nepokládá za jisté, jelikož Aineiás psal po smrti Proklově, a nikoli až kolem roku 529. Damaskios si však o stavu ve své době myslel, že tehdy už úpadek pominul. Cameron se domnívá, že Damaskios měl pravdu, protože máme různé doklady o Damaskiově vzdělanosti a schopnostech. Dalším dokladem, že filosofie v Athénách nebyla v úpadku, je skutečnost, že Simplikios i další žáci přišli studovat místo do Alexandrie většinou právě do Athén.

Cameron nabízí i další argument: Není logičtější, že byl Justiniánův zásah způsoben spíše strachem z prosperity Akadémie než opovržením, že Akadémie upadala?

3.1.3. Kam se filosofové z Persie vrátili a kde působili?

V roce 529 hrozilo filosofům, že jejich filosofická dráha bude zničena. Na konci roku 531 nebo na začátku roku 532 odešli do Persie, ale nebyli tam spokojení (Agath. Hist. II.31,2; viz str. 21) Justinián poté souhlasil, že se mohou vrátit domů a dožít zde v míru.

Cameron uvádí, že až dosud panoval názor, že – v souladu s Justiniánovým zákonem nařizujícím konfiskaci všeho majetku náležejícího pohanům odmítnuvším křest (I.11.10.1; viz str. 15-16) – Akadémie v době návratu filosofů byla již zkonfiskována či zrušena nebo

přinejmenším proces začal. Avšak s novou pozdější datací Olympiodóra komentáře se ukazuje, že konfiskace nebyla stále hotová ještě o 30 let později a že *diadochika* byla stále k dispozici.

Existuje opomíjený doklad o Damaskiových cestách po roce 532, z kterého plyne, že přinejmenším Damaskios se do Athén nevrátil. Jde o epigram o otrokyni Zósimě. Damaskiovi je připsán ve sbírce *Anthologia Palatina* a také byl objeven *in situ* v Emese v Sýrii na náhrobku, jež kameník dokonce datoval, a to do roku 538.

Damaskios byl tedy v roce 538 v Emese. Nedaleký Damašek byl Damaskiovým rodným městem. S přihlédnutím k jeho pokročilému věku (byl téměř osmdesátiletý) je pravděpodobné, že ve svém rodišti ve stáří zůstal.

Není žádný dochovaný přímý záznam o tom, že by se kdokoli z filosofů vrátil do Athén. O Simplikiovi se však Cameron domnívá, že se v Athénách usadil. Jeho cílem podle Camerona bylo obohatit svou znalost rané řecké filosofie – jeho dochované komentáře jsou velice erudované. Jako důvod, proč se usadil v Athénách, a nikoli například v Alexandrii (jak navrhuje Tannery¹³), Cameron uvádí domněnku, že alexandrijské knihovny neobsahovaly presokratické spisy, které Simplikios často cituje.

Dalším důkazem je podle Camerona Simplikioův výrok, že se nikdy nesetkal s Ióannem Filoponem (Simp. *In Cael.* 26,17; viz str. 26-27). Ióannés Filoponos v Alexandrii publikoval po dobu 30 let nejméně osm Ammóniových přednášek o Aristotelovi a Simplikios se zabýval komentováním Aristotela – je v podstatě nemožné, aby tuto činnost oba provozovali v Alexandrii, a nikdy se nesetkali. Přirozeným závěrem podle Camerona je, že Simplikios do Athén odešel dříve, než se stal Filoponos známým.

Cameron dále uvádí, že o Simplikiově činnosti v Athénách svědčí skutečnost, že znal nevydanou Proklovu práci, která byla školám v Alexandrii a Gaze neznámá. Zjevně ji musel číst v Akademii, kde Proklos působil v 5. století.¹⁴

Jako další důkaz o Simplikiově působení v Athénách po cestě do Persie uvádí Cameron báseň Paula Silentiaria (*PG* 86,II: 2124B; viz str. 25), v níž Paulos staví do protikladu zbožné muže a Attičana pojídajícího boby. Cameron se domnívá, že tímto Attičanem Paulos narážel na athénské filosofy. Paulos psal 35 let po uzavření Akademie a v roce 529 ještě ani nebyl na světě. Kdyby měl Cameron pravdu a Paulos o athénských filosofech psal, znamenalo by to, že pohanští filosofové v Athénách stále pracovali. Kdyby

¹³ Cameron uvádí odkaz: *Rev. Philos.* (1896), p. 286

¹⁴ Cameron uvádí odkaz: Safferey and Westerink, *Théol. Plat.* I (1968)

v Athénách už nepracovali, Paulos by neměl důvod o nich psát. Názor, že se v Paulově básni naráží nejspíše na Simplikia, souvisí s otázkou, který filosof byl v 60. letech ještě činný. Damaskios už byl tehdy dávno mrtvý. Cameron dále vychází z datace Simplikiových komentářů k Aristotelovi a dochází k závěru, že po Damaskiově smrti Simplikios napsal ještě nejméně tři rozsáhlé práce, z čehož plyne, že až do 60. let aktivní jistě byl, a tedy mohl být terčem Paulovy básně.

Další filosof, kterého Cameron uvádí, je Priskiános z Lýdie. Jedním Priskiánovým dílem byla epitomé Theofrastova spisu *Περὶ αἰσθήσεως*. Cameron se domníval, že Simplikios ke konci svého života napsal nedochované epitomé Theofrastovy Fyziky. Na základě toho se Cameron domnívá, že Priskianovo dílo mohlo být součástí tohoto Simplikiova zkoumání Theofrastových spisů, z čehož plyne, že by se Priskiános také vrátil do Athén.

3.1. Frantz: *Pagan Philosophers in Christian Athens* (1975)

3.1.1. V jakém stavu byla Akadémie?

Alison Frantzová na základě archeologického materiálu – budov filosofických škol, soch mytologických postav¹⁵ – ukazuje, že Athény byly ještě ve čtvrtém a pátém století pohanské. Město díky školám prosperovalo a podle Frantzové je vidět, že na začátku 6. století školy neskončily v důsledku přirozeného úpadku – Frantzová přijímá názor, že školy byly uzavřeny v roce 529 Justiniánem.

Proti názoru některých historiků, kteří se domnívají, že Justiniánův edikt neměl praktické důsledky,¹⁶ svědčí podle Frantzové archeologie.

Frantzová píše o sochách, které byly nalezeny na zahradě domu filosofické školy ve studni. Sochy byly ve skvělém stavu, z čehož lze předpokládat, že byly schovány a že bylo plánováno jejich vrácení na původní místo. K tomu ale nedošlo, jelikož dům byl osídlen křesťany – o tom svědčí kříž v mozaice a poničení jiných soch, které nebyly schovány.

3.2. Blumenthal: *529 and its Sequel: What Happened to the Academy?* (1978)

H. J. Blumenthal je britský filolog, který se vyjadřuje ke Cameronovu článku a přináší nový pohled na nejednoznačné zprávy o událostech týkajících se uzavření Akadémie.

¹⁵ Frantz uvádí odkaz: Agora, Inv. nos. S 2438 (Herakles) and S 1054 (Hermes).

¹⁶ Cameron 1969

3.2.1. Jaký byl stav Akadémie? Co to byla *diadochika*?

Blumenthal uvádí, že termín *diadochika* použitý v úryvku z Olympiodóra (Olymp. *In Alc.* 141,1-3; viz str. 24) raději nepřekládá, protože není snadné ho interpretovat.

Blumenthal předkládá tři možné interpretace:

Plat scholarchy Akadémie.¹⁷

Obecně dary Akadémie.¹⁸

Dědictví duchovní a nikoli materiální.¹⁹ Tuto interpretaci však Blumenthal odmítá – je nepravděpodobné, že by v daném kontextu slovo neodkazovalo na finance.

Blumenthal souhlasí s datací Olympiodóra komentáře, kterou uvádí Cameron²⁰ (546-560). Dále se zabývá několika nejasnostmi, které Olympiodóra zpráva obsahuje:

1) Konfiskace

Blumenthal uvádí Cameronovo tvrzení, že konfiskace majetku Akadémie mohla proběhnout mezi lety 529 a 560. Blumenthal tvrdí, že pokud konfiskace někdy během tohoto období skutečně proběhla, znamená to, že Akadémie byla nápadná, jinak by se cílem konfiskace nestala. Blumenthal připomíná Whittakerův postřeh, že v Olympiodórově úryvku je v slovním spojení *δημεύσεων γινομένων* (Olymp. *In Alc.* 141,1-3; viz str. 24) participium praesenta, které odkazuje na stejný čas jako sloveso v určitém tvaru (*σώζονται*; sc. od Platóna *μέχρι τοῦ παρόντος*), což nabízí interpretaci, že konfiskace mohla být prováděna kdykoli od Platóna do doby děje slovesa v určitém tvaru. Jeden možný závěr tedy je, že fondy mohly být předmětem konfiskace dokonce i před rokem 529, ale stále byly v rukou učenců i po tomto datu. Justiniánův edikt, jak navrhuje Blumenthal, nemusel být nový, ale mohl být součástí mnoha ediktů nebo znovuuzákoněním dřívějšího ustanovení, protože je známo, že některá ustanovení byla ignorována.

2) Fondy

Blumenthal uvádí, že jediné dva doklady, které říkají, že alespoň část zdrojů Akadémie byla dědictvím po Platónovi, jsou u Fótia (Photius, *Bibliotheca* VI. 38, viz str. 24) a paralelní text ve slovníku Súdā (Dam. *Isid.* fr. 265; viz str. 25). V Súdě se píše, že Platónovi patřila jen zahrada, a zámožný tedy nebyl, a že velké zvětšení fondu nastalo v 5. století. Damaskios u Fótia popírá, že by zdroje Akadémie pocházely už od Platóna. Blumenthal

¹⁷ Cameron 1969, str. 12

¹⁸ Blumenthal uvádí odkaz: Westerink, L. G., *Anonymous Prolegomena to Platonic Philosophy* (Amsterdam, 1962); Cameron 1969, str. 11

¹⁹ Blumenthal tuto možnost uvádí jako názor J. Whittakera.

²⁰ Cameron 1969, str. 11

z tohoto textu vyvozuje, že *diadochika* byla školními zdroji a že spadala pod dohled scholarchy Akademie.

Podle Blumenthala Olympiodóros k tvrzení, že dotace pocházely od Platóna (Olymp. *In Alc.* 141,1-3; viz str. 24), dospěl nesprávně. A pokud se Olympiodóros mýlil v tomto tvrzení, pak se – i když to už není tak jisté – mohl mýlit i v názoru, že fondy existovaly ještě v jeho době. Olympiodórova informace o tom, že fondy ještě existují, mohla být již 30 let zastaralá, což se mohlo stát, protože mezi sebou alexandrijští a athénští filosofové podle Blumenthala už neměli blízké vztahy jako v 5. století.

Existuje několik známek, že v 5. století škola jistě opět dostávala dary:

Je málo dokladů, pokud vůbec nějaké, že by Akademie nebo jiní filosofové (kromě nevýznamných platoniků) byli v Athénách činní v předešlém období – před 5. stoletím.

Synesios o Athénách tvrdil, že se z nich filosofie odstěhovala.²¹

Blumenthal uvádí, že platonismus v Athénách nejspíše začal znovu učit Plútarchos z Athén.²² Stejně možné je, že se postaral i o zdroje. Měl velký dům, v němž mohly probíhat školní aktivity.²³ Blumenthalovým závěrem je, že zdroje měla Akademie jednak od Plútarcha a jednak se zvyšovaly platbami školného od bohatých žáků.

Dále Blumenthal uvažuje, co se stalo po obnovení výuky platonismu v Athénách. Proklos vyučoval ve vlastním domě, a proto se lze domnívat, že v Athénách nebyla veřejná školní budova. Proč by však autority zasahovaly proti takové neveřejné výuce? Justiniánovy zásahy si zřejmě nelze vysvětlit jinak, než že škola byla více méně formální.

Blumenthal uvádí dva archeologické nálezy²⁴, které potvrzují domněnku o novoplatonské škole v Plútarchově domě:

a) Dům, v němž se novoplatonikové scházeli, byl vykopán roku 1955. (Původní budova staré Akademie nepřežila vpád roku 267, nezanikla-li dříve.)

b) Ve stejné oblasti u domu, který mohl být filosofickou či řečnickou školou, byla nalezena studna, v níž byly ukryty skvěle zachované sochy. Podle datace mohou souviset s Justiniánovými opatřeními; zřejmě je někdo schoval a hodlal je opět vrátit na původní místo, až nebezpečí pomine.

²¹ PG LXVI. 1524C

²² Blumenthal uvádí odkaz na Evrard, E., *Le maître de Plutarque d' Athenès et les origines du néoplatinisme athénien*, in *L'Antiquité Classique*, 29 (1960), 404-406

²³ Marinus, *Procl.* 29

²⁴ Frantz 1975

3.2.2. Kam šli filosofové z Persie?

Blumenthal konstatuje, že nebylo možné Akadémii jako instituci mezi lety 529 a 579/80 v Athénách obnovit, a souhlasí s Cameronem, že není jisté, že by se filosofové vrátili do Athén. Dále se zabývá třemi filosofy ze sedmi, které jmenuje Agathiás (Agath. II,30; viz str. 19), o nichž jediných máme další zprávy – Damaskiem, Priskiánem a Simplikiem.

Ke Cameronovu názoru, že se Damaskios na důchod usadil v Emese, podotýká, že je docela dobře možné, že tam mohl být jen dočasně, a ne natrvalo.

Ani o Priskiánovi z Lydie se podle Blumenthala neví, kde pracoval.

Poslední ze tří filosofů, o němž se něco ví, je Simplikios. Blumenthal se shoduje na pořadí Simplikových komentářů s Cameronem (*De caelo*, *Fysika*, *Kategorie*), takže byl Simplikios v 60. letech 6. století ještě aktivní. Blumenthal však poznamenává, že se neví, kde komentáře psal.

Simplikios (na rozdíl od ostatních členů athénské školy včetně Damaskia) psal spíše o Aristotelovi než o Platónovi, ačkoli jeho spisy vykazují nepopiratelné známky athénské novoplatonismu. To by mohlo částečně napovídat na vznik v Alexandrii. Blumenthal uvádí Cameronovy důvody, proč se Simplikios vrátil právě do Athén, a jednotlivé body vyvrací:

a) Cameronovo tvrzení: Simplikios se musel vrátit do Athén, protože v Alexandrii nebyli k dispozici presokratci. Blumenthal namítá: Není podklad, na kterém by šlo prokázat, že dostupnost presokratiků byla omezena na Athény nebo že někde ve fondu knihoven byly větší mezery.

b) Cameron vychází ze Simplikiova tvrzení, že Filopona – který působil v Alexandrii – neznal (Simp. *in Cael.* 26,18; viz str. 26-27). Blumenthal však říká, že je možné, že Simplikios byl jen útočný. Podobný příklad je v Euthyfrónovi, kde Sókrates tvrdí, že nezná Meléta²⁵, kterého ale téměř jistě znal. Simplikios i Filoponos byli studenti Ammóniovi. Ze skutečnosti, že Simplikios o Filoponově práci a názorech mluví jako o práci a názorech mladíčka, Cameron vyvozuje, že nebyli současníci a že se na Ammóniových lekcích nepotkali. Ale Simplikios neříká přímo, že Filoponos je mladíček, nýbrž že jsou takové jeho práce, což je jasně pohrdlivé. (Sókratés o Melétovi také říká, že je mladý, a opět to nemusí být pravda.)

Blumenthal dále tvrdí, že není nemožné, že se Simplikios usídlil v Alexandrii, a při tom Filopona osobně neznal. Není vyloučené, že pro Simplikia byly Filoponovy názory tak odpudivé, že si ho přál neznat. Tomu by mohl odpovídat zuřivý tón Simplikiovy polemiky

²⁵ Platón, Euthyfrón 2B

proti Filoponovi. Simplikios sice tvrdí, že s Filoponem nepřátelsky soupeřit nechce, ale právě toto ujištění napovídá, že podobné postoje mít mohl.

c) Cameron tvrdí, že Paulus Silentarius v básni *Descriptio Sanctae Sophiae* (PG 86,II: 2124B; viz str. 25) naráží na filosofy. Blumenthal uvádí názor Friedlaenderův: pasáž je jasnou narážkou na Aristofanovy *Jezdce* – Démos je v nich charakterizován stejným slovem, které také mluví o jeho soudcovské činnosti. Není důvod odmítat toto vysvětlení a místo něho se domnívat, že jde o poněkud mlhavý odkaz na athénského filosofa. Kdyby se chtěl posmívat filosofům, spíše by říkal, že boby nejedí.²⁶ Z kontrastu mezi zbožnými muži, v nichž má Bůh a císař zalíbení, a mezi fazole pojídajícím Athénanem Cameron vyvozuje, že Athény v době recitace básně – r. 563 – stále ještě byly typické svým pohanstvím. Blumenthal tento závěr ale vyvrací postřehem, že typické konotace často přetrvávají i tehdy, kdy už pro ně není podklad. Není důvod, aby báseň musela narážet na skutečnost současnou, nebo i jen nedávnou.

Z dosud probraných dokladů nelze místo Simplikiova pobytu vyvodit, ale Blumenthal ještě uvažuje nad Agathiovou zprávou o smlouvě mezi Justiniánem a Chosroem (Agath. II,31,4; viz str. 21-22). O podmínkách, jimiž byla část smlouvy týkající se návratu filosofů podmíněna, se nic víc neví, ale Blumenthal spekuluje, že si v nich Justinián vymínil, že filosofové nesmí přezíravě ignorovat jeho edikty. Pokud také obsahovaly osvobození od pronásledování za přestupek, mohlo jít o přestupek v podobě nelegálního pokračování zakázaného učení během dvou let po r. 529 filosofové – o jejich činnosti v tomto mezidobí nic nevíme. Zároveň se ale o filosofii jednat nemuselo. Mohli se bát, že budou mít problémy kvůli odchodu k nepřátelům římské říše. A to tím spíš, že se vraceli pár měsíců po povstání Níká a autority mohly být podezřívavější než jindy. Blumenthal uzavírá, že zde panuje nejistota.

Co se týče jejich domovů, není možné vyvozovat, že se ve smlouvě psalo o návratu do Athén. Mohla jim být poskytnuta svoboda na pokračování v práci – pokud ovšem nevyučovali – v jejich původních domovech nebo na místě jejich předchozího působení. Vláda by takto byla spokojená, protože by se jejich skupina rozdělila. Také by se jednalo o potvrzení Cameronova názoru, že se Damaskios usídlil v Emese. Formulace užitá ve smlouvě může také znamenat, že filosofové mohli dělat, co chtěli, ale jen u sebe doma – takže se neměli scházet k výuce platonismu. Tomu by odpovídal jeden z důvodů, které Agathiás uvádí pro jejich odchod, totiž že se kvůli svému pohanství nesměli účastnit záležitostí obce. Můžeme si být jisti pouze skutečností, že jim bylo dovoleno vést nerušený soukromý život.

²⁶ Zřejmě má Blumenthal na mysli pythagorejskou zásadu nejíst boby.

Blumenthal tvrdí, že doklady svědčí tedy spíše pro omezení činnosti Akadémie v roce 529 a pro to, že později nebyla činnost plně obnovena.

3.2.3. Právní akt

Blumenthal uvádí, že spíše než obvykle citovaná opatření Justiniánova kodexu se k situaci platoniků vztahuje Malalova zpráva (Malalas, *Chronographia* XVIII 42 a 47; viz str. 17-18) Malalás ale není prvotřídní historik a v tomto případě možná z Justiniánových omezení učinil neopodstatněné závěry, a tak špatně vyložil, co se skutečně stalo. Zvláště mohl z určitých Justiniánových zákonů, které měl možná edikt posílit, učinit zobecnění, do kterého zahrnul všechno učení filosofie, a ne pouze učení pohany ve veřejném sektoru. Zákony kodexu, které jsou obvykle uváděny, nemusí nutně odkazovat na činnost Akadémie, protože v Akademii šlo o soukromou činnost. Dvě pasáže (*CJ* 1.5.18.4; viz str. 14-15 a *CJ* 1.11.10.2; viz str. 16) odkazují na učení pohany. První z nich zakazuje pohanům a také heretikům a samaritánům zastávat vojenské či civilní posty a kazit duše prostých lidí pod zástěrkou vzdělávání. Dále pokračuje: „Ustanovujeme, aby učili a přijímali obživu (*σίτησις*) pouze ti, kteří jsou ortodoxního vyznání.“ Pokud slova *učit a přijímat obživu* odkazují na tytéž osoby, pak zákaz směřuje proti pohanům zastávajícím veřejné učitelské posty. Akadémie by tak nebyla zasažena, čehož si povšiml už Bury ve spojení s druhým textem, který zakazuje, aby pohané učili jakékoli předměty, a který pokračuje: „Ale ani nemají mít podíl na veřejné obživě.“ Podle Blumenthala druhá citovaná věta znamená, že pohané jsou vyloučeni z menších výhod, než je obecné zaopatření; větší výhodou by bylo přijímání veřejných peněz. Víme, že v určitých dobách *annona* byla připojována k platům veřejných učitelů.

Bury, který se domníval, že Malalás odkazuje na zákony *CJ* I.11.10.2 a I.5.18.4 (probírané v předchozím odstavci), navrhuje, že konfiskace dotací Akadémie mohla být pokryta zákonem I.11.9 (viz str. 15), kde se zakazuje dědictví a donace „pro udržování helénské bezbožnosti“ a kde se nařizuje konfiskace ve prospěch místní správy. Ale i zde je potíž, protože se v tomto úseku vůbec nezmiňuje učení. Zdá se pravděpodobné, že terčem byl pouze pohanský kult, jak lze vyvodit z nadpisku oddílku *De paganis sacrificis et templis*. Na Akademii by se tato opatření vztahovala, pouze pokud byla považována za centrum kultu, a Athénino slavné zjevení Proklovi, při kterém ohlašovala, že chce přijít a přebývat s ním, je snad známkou, že Akadémie takto nahlížena byla.

Zásadní je zřejmě pasáž zákona Justiniánova kodexu I.11.10.1, ve kterém je připojeno nařízení o křtu všech pohanů pod trestem vyloučení z občanských práv a konfiskace movitého

i nemovitého majetku. V této spojitosti je dobré si všimnout, že podle Agathiovy zprávy důvodem pro odchod filosofů z Athén nebylo křesťanství.

Existuje ovšem jeden problém v přijímání Justinánova kodexu za podklad pro závěry o těchto historických událostech. Verze kodexu, kterou máme, je druhá – z roku 534 – a u jednotlivých opatření není jisté, zda byla – ať už celá nebo formulovaná přesně tak, jak je známe – i ve verzi z roku 529. Toto omezení znamená, že nemůžeme bezpečně brát Malalovu zprávu (Malalas, *Chronographia* XVIII 47; viz str. 17-18) jako důkaz, že opatření byla použita proti Akademii. Malalás neříká, že by byl křest vynucován.

Pokud tedy budou všechna probíraná právní opatření interpretována tak, že se na Akademii zřejmě příliš nevztahují, a také bude přijat Cameronův výklad Olympiodóra komentáře k Alkibiadovi (Olymp. *In Alc.* 141,1-3; viz str. 24), argumenty pro vynucené uzavření v roce 529 jsou ještě slabší, než se Cameron domníval. Navíc dekrety vlády mnohdy nebyly vynucovány.

3.2.4. Blumenthalův závěr

Přesto je třeba vysvětlit cestu do Persie a sochy ve studni a vypořádat se s tím, že později se zřejmé odkazy na Akademii nebo na novoplatónskou činnost v Athénách neobjevují. Máme pouze text z Olympiodóra, který – podle Blumenthala – není vůbec přesvědčivý, a neprokázanou možnost, že se Simplicios vrátil do Athén po roce 532. Ze všech těchto faktů plyne, že Malalás získává na věrohodnosti, a když se vezmou všechny doklady jako celek, zdálo by se, že Justinianovy zákony nějak Akademii ovlivnit musely, a že její členové považovali za moudré svou činnost přerušit. Proklos si také vzal jednou rok volna v podobné situaci,²⁷ takže se Damaskios a jeho kolegové mohli povzbuzovat vědomím, že filosofická činnost v Athénách už jednou po roce obnovena byla. Ale jejich naděje, ať už to bylo z jakéhokoli důvodu, se nenaplnila. Pokud jsou tyto závěry správně, rok 529 si udržuje svůj tradiční význam. Ale ne úplně: řecká filosofie, pokud nebyla otevřeně platonská, se dál vyučovala jinde.

3.5. Chuvin: *Justinian and the School of Athens*²⁸ (1990)

3.5.1. V jakém stavu byla Akademie? Co to byla *diadochika*?

Chuvin vychází z interpretace, že Plútarchos byl původcem zdrojů Akademie (Dam. *Isid.* fr. 265; viz str. 25) a následně obohatili zdroje Akademie i další dárci. Podle Chuvina

²⁷ Marinus, *Procl.* 15

²⁸ Název podkapitoly v knize *A Chronicle of the Last Pagans* (Chuvin 1990)

Akadémie za Plútarcha na začátku 5. století nebyla závislá jen na poplatcích žáků. Za Prokla a Damaskia závisel majetek Akademie výlučně na schopnostech jejích učitelů.

V Athénách byla situace jiná než v Alexandrii a Běrytu, jelikož v Athénách nebyly křesťanské autority ani zástupy věřících. Za Prokla a Ísidóra byla Akademie význačná, za Hégia v úpadku, za Damaskia opět nabyla předchozí prestiže. V době uzavření tedy Akademie nebyla ani v krizi ani v úpadku.

3.5.2. Kam se filosofové z Persie vrátili a kde působili?

Chuvin uvádí, že Tardieu na základě obecné nepřesnosti Agathiovy zprávy a jejího řečnického charakteru úplně popírá její historicitu, aby podpořil tvrzení, že se Simplikios a jeho následovníci usídlili v Harranu. Chuvin píše, že Damaskios se usídlil v Emese, ale dále uvádí Tardieuův názor, že se Simplikios a další filosofové usadili v Harránu a založili tam novoplatónskou školu. Harran byl na území římské říše za Eufratem blízko perských hranic. Jednalo se o křesťanské poutní místo, ale obyvatelé byli pohané. Tardieu uvádí, že při tažení Chosroa do Sýrie nemusel Harran platit poplatky, protože většina jeho obyvatel byla věrná starodávnému náboženství.

Z Harranu se dostala filosofie do Bagdádu. Škola v Harranu zanikla v 11. století s příchodem Turků.

3.6. Hällström: *The Closing of the Neoplatonic School in a.d. 529: An Additional Aspect* (1994)

3.6.1. Právní akt a stav Akademie

Názory vědců na hodnověrnost Malala nejsou podle Hällströma povzbudivé. Z kroniky se podle Hällströma zdá, že Malalás byl loajálním podporovatelem politiky císaře. Píše o věcech, které budily jeho zájem. Zpráva o ediktech (Malalas, *Chronographia* XVIII 42; 47; viz str. 17-18) je začleněna mezi výčet jiných událostí, které se v té době děly jinde a Malala zajímaly. Filosofie a právo byly zakázány pouze v Athénách, ale hraní v kostky i jinde. Athény Malalás zmiňuje jen letmo, důraz je kladen na hraní kostek. Důraz na hraní kostek Hällström odůvodňuje tím, že jsou jmenovány ke konci věty, délkou popisu, vyjádřením důvodu dekretu. Podle Hällströma však Malalovi dodává na věrohodnosti, že událostí, které Malalás pokládá za historická fakta, nelíčí květnatě, nýbrž podává jejich stručný výčet. Zpráva o událostech, kterou Malalás předkládá, nemá v díle nějaký další cíl ani ji neuvádí jako pozadí pro následující zprávy, a tudíž neměl důvod události přikrášlovat.

Podle Hällströma tradiční pohled zdůrazňující císařův protipohanský postoj nenachází u Malala oporu. Protipohanský postoj je patrný v celé kronice, ale u zmínky o Akademii nikoli. Není tam zmíněná žádná škola, zdá se, že je edikt namířen proti jednotlivým učitelům. *Nikdo* nemá učit filosofii, bez ohledu na svou oficiální pozici.

Hällström rozebírá tři činnosti zakázané v roce 529:

1) Filosofie

Malalás filosofií nepohrdá. Chválí pohanku Hypatii a Prokla, a přitom přehlíží jejich pohanství. Když takto sympaticky popisuje Prokla, je zpráva o zákazu studií v Athénách podle Hällströma nečekaná.

2) Νόμος

Slovo νόμος Hällström vykládá jako právo, zákon. Uvádí jen mimochodem, že existuje i pozdní rukopis, ve kterém je νόμος nahrazeno astronomií. Sloveso ἐξηγεῖσθαι znamená interpretace práva. Tuto činnost *Codex Iustinianus* často zmiňuje a omezuje. Existence školy, kde bylo právo vykládáno, nemůže být archeologicky dokázána. Hällström uvádí, že Gregorovius²⁹ si myslí, že si Malalás protiřečí – nejdříve Justinian poslal do Býrytu a do Athén monobiblion svého kodexu, čímž je podle Hällströma počil, a nedlouho po tom by jim vyučování práva zakázal? Pokud má Malalás pravdu, Justinian asi nebyl nepřátelský přímo k Athénám. Hällström si myslí, že Justinian možná jen změnil rychle názor ohledně učení práva v Athénách a říká, že v takovém případě nebyl nepřátelský přímo k Athénám. Pokud takto rychle změnil názor, vylučuje to tradiční pohled, že zásah proti Athénám plánoval dlouho dopředu.

3) Κόττος

Hraní v kostky bylo v Justinianově kodexu zmiňováno často. Bylo oblíbené nejen mezi studenty.

Hällström rozebírá Agathia (Agath. II,30-31; viz str. 18-23) jako jediný zdroj o cestě filosofů do Persie. V době uzavření Akademie se Agathiás teprve narodil, a proto je při informování o této události závislý na jiných zdrojích. Interpretuje dějiny v morálních kategoriích, a proto o jeho věrohodnosti mnoho lidí pochybuje. Příběh týkající se filosofů je dlouhý, ale přesto je jen odbočkou od hlavní dějové linie, a dokonce ani časově nespádá do období let 552-559, o nichž celé Agathiovo dílo pojednává. K filosofii má Agathiás kladný vztah, k sásánovské říši je však kritický. Podle Hällströma příběh o sedmi filosofech Agathiás

²⁹ Hällström uvádí odkaz: Gregorovius (1889), 55-56

píše popuzen po říši kolujícími zvěstmi, že perský král Chosroés je dobrým filosofem, srovnatelným s filosofy řeckými. K těmto zvěstem přispěl Úranios³⁰, který perského krále navštívil. Když však ke králi přišlo sedm filosofů, zjistili, že král takovým, jak ho Úranios líčil, ve skutečnosti není, čímž Agathiás dokazuje, že barbaři nemohou být dobrými filosofy a že filosofem není ani Chosroés, a také ve své zprávě ukazuje, že Peršané žijí velmi nemorálně.

Hällström na obranu Agathiovy věrohodnosti uvádí, že Agathiás udává jména všech sedmi filosofů i se zeměmi původu. Jako další důkaz Agathiovy spolehlivosti Hällström uvádí názor Averil Cameronové³¹, že Agathiás ve své zprávě používá výrazy, kterých užíval Damaskios.

Podle Agathia popud pro cestu do Persie vzešel od filosofů samotných, *oni* byli nespokojení s říší, ne císař s nimi. Důvodem jejich nespokojenosti byla legislativa, kvůli které se nemohli účastnit veřejného života. Není zde žádná zmínka o císařově ediktu – je možné se domnívat, že se zde Agathiás snaží opravit Malala.

Agathiova verze neumožňuje interpretaci, že byli učitelé z říše vyhnáni. Nebyli ani pronásledováni, jak někdy předpokládá tradiční pohled. Jejich politická činnost byla omezena, ale víc byzantská říše filosofy podle Agathia neomezuje. Malalás počítá s drsnějšími metodami – přinejmenším se zákazem vykonávat svou činnost. Že by však došlo k fyzickému násilí, z jeho zprávy nevyplývá.

Malalás datuje Justiniánův edikt do roku 529. Agathiás nechává nejdříve zvěst o perském králi filosofovi dojít do Byzantské říše a až potom se učitelé náhle rozhodnou emigrovat. Protože Chosroés nastoupil na trůn až v roce 531 a nějaká doba musela uplynout, než o tom došla zpráva do Byzantské říše, novoplatonská škola nemohla být uzavřena už v roce 529.

Agathiás vůbec nezmiňuje Athény, což je nadmíru podivné, pokud popisuje zavření slavné athénské novoplatónské školy. Učitelé pocházeli z různých míst říše. Protože píše tímto způsobem, vytvořil dojem, že filosofové tvořili filosofickou elitu celé říše. Ani jeden z nich nebyl rodilý Athéňan. Samozřejmě se na cestu mohli vydat třeba z Athén, protože necestovali jako jednotlivci, ale jako skupina činící společná rozhodnutí. Nejkratší cesta do Persie z oblastí, které Agathiás zmiňuje, nicméně přes Athény nevedla. Agathiás edikt možná nezmiňuje, aby nezničil obraz Justiniána jako laskavého vládce.

³⁰ O Úraniovi viz Agath. II.29.9-30.3; viz str. 18-19

³¹ Hällström uvádí odkaz: Cameron, A. (1970), 101

Hällström zmiňuje ještě tři zdroje – Damaskia, Aineia z Gazy a Prokopia.³²

Damaskios psal o plánování odchodu beze zmínky jakéhokoli náboženského důvodu.

Od Aineia z Gazy (Aen.Gaz., *Ep.* 18, *Thpfr.* PG 85, 877A; viz str. 26) se dochovaly dva výroky o filosofii v Athénách. Není však jasné, zda se jeho výroky vztahují na filosofii v Athénách před rokem 529, nebo po něm. Pravděpodobně psal před rokem 529, protože jinak by bylo nutné učinit závěr, že o žádném zavření Akadémie nevěděl. V osmnáctém dopise, napsaném kolegovi Theodórovi, Aineiás tvrdí, že dnešní mladí Athéňané nenavštěvují vlastní školy jako Akadémii nebo Lykeion, nýbrž navštěvují syrské školy. Dokonce si mladí Athéňané myslí, že ony dvě školy jsou „mezi námi“, tj. v Sýrii. Zdá se, že Aineiás měl na mysli, že Athéňané považovali cizí školy za lepší než své vlastní, což je poněkud nesmyslné, pokud Justinián athénské školy zavřel. Pokud na druhé straně Aineiás ukazuje soupeření mezi Athénami a Gazou, se vši pravděpodobností v Athénách byla určitá akademická úroveň, která vzbuzovala závist.

Ve svém hlavním díle *Theophrastus* Aineiás představuje syrského studenta Euxitheia, který prý plánoval pobyt v Athénách s cílem učit se filosofii. Při návštěvě Alexandrie však potkal Theofrasta, rodilého Athéňana, který mu sdělí, že filosofie je v současnosti v Athénách úplně neznámá (Aen.Gaz. PG 85, 877A; viz str. 26). Euxitheos prý byl přesvědčen, že se v Athénách filosofie vyučuje, což ukazuje na dobu před rokem 529. Ani Euxitheos ani Theofrastos o Justiniánově ediktu nevědí. Snad je možné najít stopu soupeření mezi alexandrijskými a athénskými školami v Theofrastově tvrzení, že filosofie je v Athénách neznámá. Nicméně autor tohoto tvrzení je sám Athéňan. V Aineiově díle *Theophrastus* je tedy potvrzován athénský postoj k jejich vlastním školám, který je vyjádřen i v Aineiově osmnáctém dopise. Soupeření předpokládá existenci velmi úspěšného protivníka, ale Theofrastos jeho existenci vůbec nepřipouští. Lze uzavřít, že Aineiův text je ve shodě s Damaskiovým popisem ísidórovské doby v tom, že tehdy byla filosofie v Athénách ve špatném stavu. Aineiás ovšem vykreslil ještě větší úpadek – jedinou nadějí je Theofrastos, nicméně se přestěhoval se do Alexandrie.

Hällström říká, že v Aineiovi – ani v jiných zdrojích – nelze najít ani stopu po filosofickém obrození, ke kterému podle Camerona došlo, když byl Damaskios scholarchou. Cameron navrhuje, že Aineiás psal o situaci v Athénách následně po Prokově smrti, ke které došlo v roce 485.

³² Hällström uvádí čtyři zdroje, kromě výše jmenovaných ještě Romana Meloda, ale z úseku o něm vyplývá, že pro diskuzi o uzavření novoplatónské školy není relevantní.

Nejlepší zdroj pro Justiniánovu dobu je Prokopios z Kaisareje, ale uzavření Akademie nezmiňuje. V díle *O stavbách*³³ o Athénách píše, že athénská hradba byla tak zanedbána, že byla v naprosto bídném stavu, a také v *Tajných dějinách*³⁴ kritizuje Justiniána, že nechal v Řecku zanedbat stavby tak, až nebylo možné je opravit. I zchátrání budov by podle Hällströma mohlo být vysvětlením uzavření střediska studií, ale nikoli ve shodě s tradičním pohledem.

V *Tajných dějinách* Prokopios píše, že Justinián dal pohanům tři měsíce na konvertování či odchod do zahraničí³⁵, což potvrzuje Agathiovu zprávu, ale neshoduje se s ní časově, jelikož Chosroés po uplynutí tří měsíců nebyl ještě vládcem. Pokud takový zákon proti pohanským učitelům, o jakém píše Prokopios, existoval, byl by edikt proti učení filosofie v Athénách nadbytečný.

Hällströмова interpretace

Hällström konstatuje následující skutečnosti:

a) Zavření školy je v dobových literárních zdrojích velice chabě doloženo, výslovně se mu věnuje pouze třetina věty v Malalově *Chronografii*.

b) Malalás nespojuje edikt z roku 529 s konfliktem mezi náboženstvími. V křesťanských zdrojích není známky, že by křesťané zavření novoplatónské školy vnímali jako velké vítězství svého náboženství. Justinián potlačoval pohanství, jak jen mohl, ale nikdy ne jen z náboženských důvodů.

c) Z pohledu legislativy edikt proti pohanské filosofii v Athénách nebyl nutný, protože pohanská výuka už byla zakázána.

d) Zdroje týkající se filosofie v době přelomu století vykazují vážný úpadek po celé říši. Nicméně filosofové měli mezi vzdělanými lidmi velikou autoritu.

e) Vážné zásahy proti pohanství v Athénách jsou naznačeny v materiále literárním (Marínův životopis Prokla³⁶) i archeologickém (Proklův dům z 5. a začátku 6. století změnil majitele).³⁷

Hällström říká, že Malalás neuvádí náboženské ani politické motivy, ale že dává edikt proti filosofii do souvislosti s ediktem proti učení práva v Athénách. Justinián se právem

³³ Procop. *Aed.* IV.2.

³⁴ Procop. *Arc.* XXVI

³⁵ Hällström uvádí, že Prokopiova zpráva je potvrzena *CJ* I.5.18.4 a I.11.10.2; přesný odkaz na Prokopia zde neuvádí.

³⁶ Hällström přesný odkaz neuvádí (str.157).

³⁷ Hällström zde uvádí pouze: „budova omega – snad Proklův dům“ (str. 157).

velice zabýval a ustanovil, aby se právo učilo jen v Běrytu, Římě a Konstantinopoli, a přesně také určil, jaký obsah má výuka mít. Jeho rozsáhlé reformy v právní oblasti nelze vysvětlit nábožensky jeho protipohanským zaměřením.

Malalás neuvádí důvody, proč Justinián filosofii a právo v Athénách zakázal, ale zákaz práva v Athénách podle Hällströma odpovídá Justiniánově vysokoškolské politice a zákaz filosofie lze nejlépe vysvětlit stejným motivem – politikou pro vysoké školy, což odpovídá představeným zdrojům lépe než tradiční pohled či jiná vysvětlení zdůrazňující náboženské motivy. Hällström říká, že pokud budeme zavření novoplatónské školy chápat na základě Justiniánovy politiky pro vysoké školy, budeme moci snadno vyřešit řadu problémů, které obnáší tradiční pohled, a budeme moci rozumět zdrojům tak, jak jsou napsány:

a) Zaprvé lze snadno vyřešit problém spočívající v názoru, že edikt z roku 529 by byl vlastně nadbytečný. Zákon zakazující pohanům učit a zákon, který ukončoval činnost dvou akademických odvětví (filosofie a práva), jeden s druhým příliš nesouvisí, a tak jsou potřebné oba. Malalova zpráva o ediktu tedy podle Hällströma získává odůvodnění.

b) Podle Hällströma je objasněna skutečnost, že Malalás nezmiňuje náboženské motivy uzavření. Motivy byly převážně akademické.

c) Je vysvětlena skutečnost, proč křesťané nevěnovali uzavření novoplatónské školy pozornost. Akademické záležitosti pro ně podle Hällströma nebyly zajímavé.

d) Prokopios měl podle Hällströma úplnou pravdu v tvrzení,³⁸ že Justinián zavřel staré instituce, aby realizoval své inovace (ne tedy z náboženských důvodů).

e) Podle Hällströma má Agathiás pravdu v tvrzení, že učitelé opustili říši kvůli nespokojenosti s veřejnými záležitostmi a rozhodli se tak svobodně. Žádný dochovaný text nedává do souvislosti zavření novoplatónské školy s vynuceným vyhnáním. Zavření vynucené bylo (Malalás), odchod nikoli (Agathiás).

f) Podle Hällströma mělo sedm učitelů na opuštění země spoustu času, jak sděluje Agathiás. Jeden krok ve vysokoškolské politice nevyžaduje rychlou emigraci, nýbrž pouze konec vyučování.

g) Když Justinián filosofům po jejich návratu z Persie povolil svobodu vyznání, neodvolal tím opatření proti jejich náboženství. Nikdy do náboženství těchto učitelů totiž nezasahoval, pouze o náboženství vydával obecné zákony. Tím získává podle Hällströma Agathiova zpráva smysl.

³⁸ Procop. *Arc.* VI.21

h) Různá jednání s athénskými a alexandrijskými filosofickými školami má podle Hällströma přirozené vysvětlení. Filosofie v říši byla ve špatném stavu, a v Athénách zvláště. Zavření jedné „fakulty“ bylo lákavé, zvláště když byla v Athénách zavřena i škola práva.

i) Dosud populární vysvětlení, proč alexandrijská škola přežila, je neplausibilní. Odborníci předpokládali, že se učitelé obou škol – athénské a alexandrijské – hodně lišili náboženskými postoji. Tento pohled má podle Hällströma malou oporu. Různí význační učitelé působili často i v athénské, i v alexandrijské škole, takže se školy v náboženském přesvědčení od sebe nemohly moc lišit, a obě byly platónské. Náboženství tedy nemohlo v zavření athénské školy hrát moc velkou roli.

j) Interpretace událostí roku 529 jako důsledku vysokoškolské politiky vysvětluje, proč byla novoplatonská škola zavřena, a ne pouze reorganizována. Významné pohanské stavby se často přestavovaly na křesťanské kostely, ale Hällström uvádí, že novoplatónská škola takto pokřesťanštěna nebyla. Protože přestavěna nebyla, nebyla významnou pohanskou stavbou, tutíž nebyla vnímána jako nebezpečná, nýbrž jako nadbytečná, a proto byla zavřena, a ne pouze reorganizována.

k) Obecně se uznává, říká Hällström, že Justinán usiloval o centralizaci, a s tím se shoduje i centralizace vyššího vzdělávání.

Hällström uzavírá, že se tedy zavření novoplatónské školy shoduje s Justiniánovou celkovou politikou. Jeho hlavní cíle ale byly jiné – reforma vyššího vzdělávání. V oblasti práva reforma vyvrcholila v roce 529 vydáním Justiniánova kodexu. Co se týče filosofie, odborníci i studenti byli nasměrováni do největších metropolí říše.

3.7. Thiel: *Simplikios und das Ende der neuplatonischen Schule in Athen* (1999)

3.7.1. Kam se filosofové z Persie vrátili a kde působili?

Thiel se zabývá třemi možnostmi, kam se filosofové z Persie mohli vrátit. Nejprve zvažuje možný návrat do Alexandrie. Thiel na základě kontextu pokládá Simplikiovu poznámku (Simp. *in Cael.* 26,17; viz str. 26-27), že nikdy neviděl Ióanna Filopona, za věrohodnou a na základě kontextu se staví proti názorům, že ji Simplikios napsal pouze jako útočnou narážku. Z toho důvodu považuje Simplikiův návrat do Alexandrie za vyloučený. Návrat ostatních filosofů do Alexandrie považuje kvůli jejich protikřesťanské činnosti a křesťanskému prostředí v Alexandrii za nepravděpodobný.

Zadruhé se Thiel vyjadřuje k možnému návratu do Athén. Nesouhlasí s Cameronem, který úsek z Olympiodórova komentáře k Alkibiadovi (Olymp. *In Alc.* 141,1-3; viz str. 24) mluvící o diadochikách interpreтуje v tom smyslu, že athénská škola ještě dlouho po návratu

filosofů z Persie přijímala *diadochika*, ani nepokládá za relevantní pasáž z Paula Silentiária (PG 86,II: 2124B; viz str. 25) o Attičanovi požírajícím boby. Naopak Thiel přijímá archeologické argumenty představené A. Frantzovou, a dochází tak k závěru, že se do Athén filosofové nevrátili.

Zatřetí se Thiel věnuje možnosti návratu do Harránu a přijímá názor Tardieua³⁹ a Hadotové, že se novoplatonici v Harránu usadili.

Hadotová proti tvrzením, že Simplikios nemohl psát své komentáře v tak malém městě, jako byl Harrán, namítá, že Athény po vyrobování Sullou v roce 86 př. Kr. a zničení Heruly v roce 267 také neměly knihovnu s příliš dlouhou tradicí a že v Mezopotámii mohly být i lepší knihovny než v Athénách.

Thiel uvádí čtyři kalendáře, o nichž psal Simplikios⁴⁰, a ukazuje, že tři z nich se v Harránu používaly a znalost čtvrtého – attického – by si Simplikios samozřejmě přinesl s sebou. Simplikios v úseku o kalendářích mluví v 1. osobě plurálu; Thiel se shoduje s Wattsem, že 1. osobou plurálu nejsou myšleni Simplikios a jeho spolupracovníci, ale obecně *my lidé*. Proto úsek o kalendářích jako podklad pro závěr, že Simplikios psal v Harránu, sloužit nemůže.

Thiel bere za věrohodnou Tardieuovu argumentaci zakládající se na svědectví al-Mas'údího⁴¹, z něhož vyplývá, že v 10. století byla v Harránu existující novoplatónská škola řeckého původu. Není však známo, kdy tato škola vznikla. Musela být založena před rokem 639, kdy se Harránu zmocnili muslimové, protože poté kalifové tolerovali pouze již existující společenství. Není žádná pravděpodobnější doba, kdy mohla být škola založena, než během pronásledování pohanů za Justiniána. Je pravděpodobné, že se filosofové při návratu z Persie vrátili do Harránu, kde bylo kulturní prostředí a kde byli nedaleko sásánovské říši, v jejíž blízkosti mohli doufat, že v případě utlačování ze strany římské říše jim Chosroés pomůže. Pravděpodobně tedy mezi zakladateli harránské filosofické školy byli athénští platonikové.

Další řada argumentů, že mohl psát v Harránu, se zakládá na některých úryvcích ze Simplikiových komentářů.

Simplikios píše o jistém druhu plavidel na řece Aborás, který zná nejspíše proto, že v oblasti, kde se tato plavidla používala, pobýval.

³⁹ Thiel uvádí odkaz: Tardieu, M, *Sabiens Coraniques et Sabiens de Harran*, Journal Asiatique 274, 1986, 1-44

⁴⁰ Simp. *In Phys.* 875.19-22

⁴¹ Al-Mas'údí, arabský historik, se narodil okolo roku 893 a ve svých dílech se zaměřoval na sociální a kulturní prvky nejrůznějších společenství. (*The Oxford English Dictionary of Byzantium*, s. v. *al-Mas'údí*)

Dále Thiel uvádí Simplikiovy příklady složenin.⁴² Simplikios jako jediný komentátor používá pro složeniny příklad Hierápolis, zatímco v jiných komentářích je běžná Neápolis. Slovo Hierápolis mohl Simplikios použít z důvodu, že toto město nebylo vzdálené od místa, kde bydlel. Významná Hierápolis ležela v provincii u Eufratu, která byla sousední provincií provincie Osrhoéné, v níž ležel Harrán. Další složeninou, kterou Simplikios uvádí, je *Agathodaimón*, což je podle Tardieua⁴³ jméno bohyně, která v některých arabských pramenech majících vztah k Harránu platila za „božského učitele Herma Trismegista“. Pokud měl Simplikios na mysli tuto bohyni, bylo by značně pravděpodobné, že psal v Harránu. Nemůže však být vyloučeno, že myslí pouze strážného anděla (*agathos daimón* či *agathodaimón*), který byl ctěn po celém Řecku.

Jako další důkaz uvádí Thiel opět zjištění Tardieua a Hadotové, že Simplikios ve svém komentáři k Epiktétovu *Encheiridiu* věnuje velkou část vyvracení manicheismu. Nejjednodušší vysvětlení, proč Simplikios manicheismus ve spise, ve kterém by se jím zabývat nemusel, poměrně důkladně vyvrací, je, že psal na místě, kde byli manichejci významnou skupinou. Podle Tardieua jsou v 6. století významné manichejské skupiny doloženy jen v Konstantinopoli a v Harránu, ve kterém vydržely až do poloviny 8. století.

Simplikios zanechal různé stopy i v arabské tradici, ve které bývá dáván do souvislosti s matematikou a geometrií. V jednom komentáři je Simplikios zmiňován jako Sambelichos, není však jisté, zda se nejedná o záměnu s Proklem. Podle Ibn al-Qiftiho⁴⁴ zprávy Simplikios vytvořil školu, která byla spojována s jeho jménem.

3.8. Watts: *Justinian, Malalas, and the End of Athenian Philosophical Teaching in A.D. 529* (2004)

3.8.1. V jakém stavu byla Akademie?

Podle Wattse je nutno konec učení filosofie v Athénách vykládat v kontextu místní politiky a athénský novoplatonismus je třeba uvádět v historickém kontextu. Malalás píše kroniku, což znamená, že k zákazu učení v Athénách neuvádí historické pozadí ani podrobnosti.

⁴² Simp. *In Cat.* 43,22; 358,18

⁴³ Hällström uvádí odkaz: Tardieu, *Paysages reliques*, 158

⁴⁴ Arabský spisovatel (568-646), který studoval v Káhiře a část svého života strávil v Jeruzalémě. Zastával významné úřady. Jsou dochována jeho dvě díla, z nichž je zajímavé především *The Kitab Ikhbar al-'ulama' bi-akhbar al-hukama'*. Obsahuje 414 biografii lékařů, filosofů, astronomů a výroky řeckých pisatelů. *Encyclopedia of Islam*, s. v. *al-Qifti*

Škola byla organizována jako komunita oddaná řádnému učení filosofie. Za Plútarcha a jeho následovníků Syriána a Prokla škola prospívala, k čemuž napomáhalo udržování vztahů s významnými pohanskými aristokraty. Po roce 500 však v důsledku nástupnických sporů došlo k úpadku a stav ještě zhoršil Hégiás účastí na veřejném provádění pohanských náboženských rituálů. Novoplatónská škola takto přitáhla podle Wattse pozornost provinčních autorit, které ji začaly pečlivě sledovat. Za Hégia tedy škola přišla o většinu svého někdejšího politického a intelektuálního vlivu.

Hégiův nástupce Damaskios se reformou učení pokusil o změnu tohoto trendu – distancoval se od Hégiova učení, dokonce zpochybnil Proklovy výklady a místo nich zavedl novou soustavu novoplatónského učení inspirovanou Iamblichem a také se zajímal o paranormální jevy. Damaskios měl velký vliv, jak je vidět například v dílech Olympiodóra. Do školy se opět začali sjíždět studenti z nejrůznějších koutů světa, jedním z nich byl Simplikios.

Ve 20. letech škola kvetla, ale křesťanský vliv v Acháji narůstal, vliv členů městské rady se zmenšoval a vztahy školy s významnými podporovateli slábly, a tak nakonec škola neměla žádného vlivného patrona. Pokud křesťané měli příležitost, snažili se pohanské filosofy napadat, jak je vidět na Proklově vyhnanství a kritice Hégia. Zdá se, že zavření školy je vyvrcholení téměř stoletých pokusů křesťanů pohany zasáhnout.

3.8.2. Právní akt

Watts píše, že slovo νόμιμα, které se v Malalově zprávě (Malalas, *Chronographia* XVIII 47; viz str. 17-18) objevuje v Dindorfově edici z roku 1831, která se zakládá na přepisu jediného rukopisu, se v jiných rukopisech nevyskytuje a místo něho je v nich slovo ἀστρονομίαν. Watts píše, že je třeba se přiklonit ke čtení ἀστρονομίαν. V antických filosofických školách, se astronomie studovala a téměř jistě byla součástí učebních plánů i v Athénách. Naopak není podklad pro domněnku, že by v Athénách existovala škola práva.

Dochovaný text Malalovy zprávy je epitomé. Gramatické prostředky použité v Malalově textu (μηδέν...μήτε... μήτε) ukazují, že zákaz hry v kostky se zákazem učení souvisel. Pokud jde o vzdálenou minulost, Malalás bývá podle Wattse nespolehlivý, ale ve zprávách o Justiniánových zákonech nikoli. Celkem Malalova Chronografiá obsahuje na 11 Justiniánových zákonů a v případech, kdy lze jeho zprávu dát do souvislosti se zákonem, který známe, lze konstatovat, že se Malalás drží struktury tohoto zákona a někdy i jeho lexika.

Proč se o filosofii a astronomii psalo v jednom zákonu s hrou v kostky? Watts uvádí, že kostky se totiž používaly na předvídaní budoucnosti, k čemuž prostřednictvím astrologie –

svého odvětví – sloužila i astronomie. Damaskios a jeho spolupracovníci měli o věštění veliký zájem.

Lidé, o kterých Malalás píše, že hráli v kostky v Konstantinopoli, nebyli zřejmě potrestáni za obyčejné hraní kostek, ale za věštění z kostek (Malalas, *Chronographia* XVIII 47; viz str. 17-18). Důvodem pro toto tvrzení je skutečnost, že Justinián za hru v kostky ustanovil jednotnou peněžní pokutu a že podobným trestem, jakým potrestal hráče v Konstantinopli, potrestal podle Prokopia astrology. (Je možné, že Prokopiovi astrologové jsou totožní s potrestanými konstantinopolským „hráči“ kostek, které zmiňuje Malalás.) Malalova zpráva tedy zřejmě popisuje řadu událostí, které všechny souvisely s Justiniánovým zákonem proti věštění.

Dále se Watts zabývá otázkou, zda se Malalova zpráva shoduje s pozdně-římskou legislativní procedurou. Podrobně popisuje, jak byly zákony vydávány a jak docházely určitých změn při zavádění v jednotlivých oblastech. Dochází k závěru, že Malalovo podání je zcela konzistentní s pozdně-římskou legislativní procedurou.

Na základě průběhu legislativní procedury se Watts domnívá, že obecným cílem zákona bylo omezit věštění v celé říši. Přímý zákaz učení filosofie a astronomie v Athénách byl k Justinianovu zákonu doplněn až buď prefektem Illyrika, nebo správcem Acháje.

Zákon sice neměl vliv na intelektuální život Damaskiova kroužku, ale nakonec způsobil zánik školy jako instituce. Aby škola přežila, potřebovala množství studentů, z nichž scholarcha musel vybrat schopnější užší kroužek filosofů a z nich svého nástupce. Pokud nemohli učit studenty, nebylo přežití školy možné.

Neexistuje žádný další dochovaný text takového Justiniánova zákona, který by obsahoval zákaz věštění, astrologie a učení, ale přesto vládě věštění a astrologie nebyly lhostejné. Je tedy podle Wattse možné, že takový zákon vydán byl, ale nebyl zahrnut do Justiniánova kodexu, zvláště pokud by šlo o nové vydání již existujícího zákona. Císaři často považovali za výhodné vystupovat proti pohanství, i kdyby mělo jít jen o nové zavedení staré legislativy, podobně mohl jednat i Justinián, ale nechtěl takové zákony zahrnovat do svého zákoníku.

Zdá se, že Justiniánův zákon (*CJ* I.11.10.1; viz str. 15-16) o křtu pohanů, konfiskaci jejich majetku atd. souvisí s událostmi v Athénách, ale jsou zde i určité potíže. Zatímco zákon, který popisuje Malalás, se přímo vztahuje na situaci v Athénách, výše zmíněný Justiniánův zákon se o Athénách nezmiňuje. Zdá se, že Justiniánův zákon je obecný protipohanský zákon – nezmiňuje Athény, situaci athénských škol ani učení filosofie. Dalším rozdílem mezi Malalovým popisem zákona a Justiniánovým zákonem je, že podle zákona u

Malala žádný Athénan (nejen pohané) nesměl učit filosofii a astronomii, zatímco Justiniánův zákon zakazuje učit jen pohanům, ať jde o jakýkoli předmět. Podle Malala může pohan učit rétoriku nebo gramatiku, zatímco podle Justiniána zákona mohou křesťané učit jakýkoli předmět – včetně filosofie v Athénách.

Skutečnost, že Justiniánův zákon nebyl zaměřen proti nějakému konkrétnímu předmětu výuky, nýbrž proti pohanům obecně, v praxi znamenala, že vynucování zákona bylo často obtížné, jak je vidět na příkladu alexandrijské školy a Olympiodóra, který pokračoval v učení filosofie až do 60. let 6. století.

Na základě datování Justiniána zákona I.5.18 (viz str. 14-15) a jeho porovnání se zákony I.11.9 a I.11.10 (viz str. 15-17) Watts vyvozuje, že zákon I.11.10 nemohl být vydán dříve než ke konci roku 529 a později než roku 534, kdy byla vydána druhá verze tohoto zákoníku.

Datovat protipohanské kroky v období 529 a 534 je těžké, ale Watts se domnívá, že je možné zákony I.11.9 a I.11.10 datovat do roku 531. Toto datování lze spojit s odchodem Damaskia a jeho následovníků do Persie, což přesně odpovídá Agathiově zprávě.

Je možné, že Damaskios se svými spolupracovníky odešel do Persie až dva roky po vydání zákonu v roce 529, ale také mohli odejít krátce poté, co byl zákon vydán v roce 531. Justiniánovy protipohanské kroky byly prováděny náhle a rychle, bez administrativních průtahů a jen málokomu se podařilo úspěšně odvolat. Po roce 529 bylo možné očekávat, že Damaskios bude terčem Justiniánových zásahů a je nepravděpodobné, že by v takovém případě s odchodem otálel.

Damaskios se rozhodl odejít proto, že opatření zákonů I.11.9 a I.11.10 změnila právní postavení pohanů v říši. Po zákazu učení v roce 529 nemohli učit, a tedy ani vybírat od studentů školné, ale mohli přijímat dary. Po roce 531 však nemohli přijímat už ani dary a jejich domy byly konfiskovány, o čemž svědčí archeologické nálezy.⁴⁵

Podle Wattse byl konec novoplatónské školy způsoben dvěma příčinami. Jednou příčinou byl zákaz učení filosofie v Athénách, který byl důsledkem dlouholetého boje mezi athénskými platoniky a křesťany v Athénách a který byl místní úpravou obecného Justiniána zákona o věštění.

Druhou příčinou byl zákon omezující svobodu vyznání a nařizující konfiskaci majetku pohanů. V důsledku tohoto zákona nebylo možné pro filosofy žít v Athénách nenápadně jako po zákazu učení a pokud se nechtěli pohanství zříct, museli z říše odejít.

⁴⁵ Frantz 1975

3.9. Watts: *Where to Live the Philosophical Life in the Sixth Century? Damaskios, Simplikios, and the Return from Persia* (2005)

3.9.1. Kam šli filosofové z Persie?

Watts říká, že Simplikios a Priskianos se filosofií po návratu z Persie zabývali dále – Simplikios napsal většinu svých děl a Priskianos napsal dva dochované texty, které byly tak důležité, že na ně Ióánnés Filoponos polemicky reagoval. O Damaskiovi se však neví, že by po návratu z Persie napsal něco jiného než epitaf otrokyně Zósimé v roce 538 v Emese.⁴⁶

Watts rozebírá kontroverzní otázku, *kde* ve své činnosti pokračovali. Dosud byly podle Wattse navrhovány: Alexandrie, Athény, Malá Asie a Harrán. Každá z těchto lokalit je problematická, ale v poslední době se mnoho vědců přiklání k argumentům M. Tardieua, že se filosofové vrátili do Harránu.

Watts říká, že není tak důležité zjistit místo jejich činnosti kvůli místu samotnému, nýbrž protože místo vypovídá o institucionální kontinuitě, která ovlivňuje kontinuitu učení.

Hieroklés zastával názor, že kontinuita učení je dána tím, kým byli učitelé, a nikoli místy, na kterých učili, ani přežitím institucí, což Watts potvrzuje několika příklady. Tato skutečnost platila i přímo pro platonismus.

Stav těchto záležitostí se začal měnit, když Plútarchos založil novoplatónskou školu na přelomu 5. století. Toto filosofické učení našlo své následovníky mezi Syřany a Egyptany. Škola měla štěstí, že v ní působili Syriános a Proklos, díky kterým škola zůstala v čele platónského myšlení po zbytek století. Její pozice však přesto nebyla stabilní, jak se obával Proklos.

Jak pro Hieroklea, tak pro Prokla byla čistota filosofie a kontinuita učení důležitější než geografická kontinuita, ale místo pro ně bylo také důležité – oba cestovali do Athén kvůli zasvěcení do mystérií platónské filosofie. Hierokleovi nezáleželo na místě učení, pokud učení mělo autoritu, zatímco pro Prokla bylo důležité, aby novoplatónismus v Athénách přetrval.

Tardieuova hypotéza je všeobecně přitažlivá, jelikož mohla být kontinuita zachována od pozdní římské říše až po Abbásovc.

Tardieuova hypotéza se zakládá na zprávě z 10. století o návštěvě arabského učenice al-Mas'údího v Harránu. V této zprávě se zmiňuje místo, na kterém se filosofové setkávali.⁴⁷

⁴⁶ *Anth. Pal.* VII, 553

⁴⁷ Watts uvádí odkaz: Tardieu, *Journal asiatique* 274 (1986)

Nad klepátkem této budovy byl nápis v syrštině: „Kdo zná svou přirozenost, stane se bohem.“ Jeden z tamních intelektuálů o nápisu řekl, že pochází od Platóna. Stejnou větu al-Mas'údí⁴⁸ cituje i v jiném díle a opět ji připisuje členům harránské komunity. Jinde al-Mas'údí také popisuje přesun sídla učení z Athén do Alexandrie, následně do Antiochie, Harránu a Bagdádu. Tardieu tyto dvě informace – platónský nápis a přestěhování školy – dává do souvislosti a domnívá se, že harránskou komunitu tvořili Sabejci, pokračovatelé novoplatónské školy, kterou v Harránu založil Damaskios. Podle Tardieua byl Harrán vhodným místem pro usídlení filosofů díky svému řeckosemitskému pohanskému obyvatelstvu. Jako další argument uvádí, že některé úryvky Simplikiových děl lze vysvětlit, pouze pokud žil v Harránu.

Watts připouští, že je tato hypotéza lákavá, ale také problematická. Tři základní doklady, na nichž spočívá, jsou:

- a) úryvky ze Simplikia
- b) odkaz na platonismus u al-Mas'údího
- c) arabská tradice o stěhování školy

Dotyčné úryvky ze Simplikia jsou následující: 1) V komentáři k Epiktétovu *Encheiridionu* Simplikios reaguje na manichejskou kosmologii, z čehož Tardieu vyvozuje, že v Harránu Simplikios rozmlouval s manichejcem.⁴⁹ 2) Simplikios rozebírá počátky roku podle čtyř kalendářů, z nichž tři mohly být používány pouze v Harránu.⁵⁰ 3) Zmiňuje jistý druh loďky, kterou se pluje dolů po mezopotamské řece Aboras; tuto loďku mohl vidět jako součást poutě z Harránu.⁵¹ 4) Jeho díla obsahují množství komposit, řeckosemitských jmen a názvů, které mohou ukazovat na harránské řeckosemitské prostředí.

Kriticky se k těmto bodům vyjadřovala Concetta Luna⁵²:

1) Protimanichejské odkazy mají obdobu i v komentářích Simplikiova učitele Ammónia. Dále Tardieu předpokládá přímý rozhovor Simplikia s manichejcem, k čemuž však v textu nic nenapovídá. Navíc byly manichejské názory dost rozšířené a jejich vyvracení tvořilo běžnou část řečnických cvičení i v době, kdy významné manichejské komunity zanikly.

⁴⁸ Watts uvádí odkaz: al-Mas'údí *Tanbih* pp. 121-122

⁴⁹ Simp. *In Epict.* 35.90-91

⁵⁰ Simp. *In Phys.* 874.27 - 875.19-22

⁵¹ Simp. *In Phys.* 684.35-685.3

⁵² Watts uvádí odkaz: Luna, *Mnemosyne* 54 (2001) 482 - 504

2) O kalendářích Simplikios mluví při probírání přirozenosti počátků – počátky mohou být dané přirozeností nebo dohodou. V celé této pasáži sice Simplikios píše v 1. osobě plurálu, ale zájmenem „my“ zřejmě nemyslel novoplatoniky, nýbrž lidi obecně. Simplikiova znalost těchto kalendářů nemusí být příliš zevrubná na to, aby mu posloužily jako základ pro závěr.

3) Loďku, kterou Simplikios popisuje, mohl vidět na Aboře bez ohledu na to, zda cestoval po proudu či proti proudu.

4) Komposita mohou být do značné míry odvozena z konvenčních příkladů vyskytujících se například v dílech Apollónia Dyskola. Použitá řeckosemitská nomenklatura a zvláště jméno *Athwális* je zajímavá, ale toto jméno není použito v žádném řeckém rukopise Simplikiova díla. Poprvé ho zmiňuje arabský autor popisující věnování na syrském rukopise Simplikiova komentáře. I pokud by věnování bylo původní, mohl Simplikios se syrskými mluvčími být ve styku v důsledku zvyšujícího se zájmu syrsky mluvících obyvatel říše o řeckou filosofii nebo kvůli syrskému původu některých členů školy.

Pokud jsou tyto jednotlivé námitky vzaty v úvahu dohromady, Tardieuovu tezi vážně zpochybňují. Navíc Simplikios Harrán nikdy nezmiňuje a v jeho textech je jen málo dalších indicií, které by se Harránu mohly týkat. Harrán tedy jako místo pobytu filosofů není vyloučen, ale zároveň důkazy založené na Simplikiových dílech nejsou dostatečně průkazné. Zásadní tedy mohou být doklady vyvozené z arabské tradice a materiálu.

Historické bádání naráží na některé problémy. Harrán byl sídlem komunity, která pokračovala v některých pohanských praktikách až do 10. či 11. století. Nepanuje však shoda o povaze harránské pohanské tradice, ani o úloze, kterou v této tradici hrála filosofie. Je lákavé předpokládat souvislost intelektuálních činností jednotlivých Harránců s obecnými harránskými pohanskými praktikami, ale dokladů je zde málo, což je způsobeno stavem příslušných pramenů – jde o muslimské a křesťanské polemické prameny, nebo naopak o prameny apologetické pocházející od Harránců v Bagdádu. Takové prameny jsou zkreslené literární bagdádskou kulturou.

Al-Mas'údího informace jsou velice cenné, protože město sám navštívil a je podle Wattse zřejmě objektivnější než jiné prameny. Také popisuje intelektuální harránskou kulturu. Spojuvat informace, které al-Mas'údí uvádí, s institucí z 6. století je však problematické. Tradice přesunutí filosofické školy z Alexandrie do Bagdádu přes Antiochii a Harrán je sporná. Al-Mas'údí přesunutí školy odvozuje z rozsáhlého souboru vypravování.⁵³

⁵³ Watts odkazuje na: Gutas, *Documenti e studi* 10 (1999) 155-193

Skutečnost, že mezi místa, přes která se filosofická škola přesunovala, je zahrnuta Antiochie a Harrán, je zvláštní a může být důsledkem pokusu zdůraznit úlohu, kterou hráli nestoriánští křesťané a sabejci v abbásovském překladovém hnutí. Když se tato tradice utvářela, týkala se pouze předání učebních osnov alexandrijského lékařství – její relevance je tedy pro dějiny platonismu nejasná. Žádný jiný arabský zdroj než al-Mas'údí souvislost mezi Harránem a novoplatonismem nezmiňuje, ačkoli se náboženskými představami v Harránu zabývají různé prameny – někteří arabisté jsou k této souvislosti poměrně skeptičtí. Třísetletá mezera mezi usídlením filosofů v Harránu a intelektuálně kvetoucí kulturou v 9. století je velmi podezřelá.

Pochybnosti narostou po zvážení přímých dokladů, které al-Mas'údí poskytuje. Syrský nápis nad klepátkem je platónský jen mlhavě. Podle Tardieua může odkazovat na Alkibiada I.⁵⁴ Také však připomíná delfský výrok „Poznej sám sebe“. T. Fahd uvádí, že byl tento výrok dobře znám v novoplatónské arabské tradici zvané výroky moudrých. Závěrem je, že přítomnost výroku v Harránu nemusí být důsledkem existence filosofické instituce.

Protože jsou tedy řecké a arabské doklady pro usídlení v Harránu neprůkazné, je nutné se zamyslet, na kolik je usídlení v Harránu pravděpodobné. V souvislosti s touto otázkou je zásadní, proč filosofové do Persie šli. Watts uvádí Agathiovu zprávu, o níž říká, že zřejmě byla čerpána ze zdroje, který byl filosofům blízko, nebo dokonce ze zprávy jednoho z nich. Proto je třeba brát vážně podle Wattse Agathiovo sdělení, že příčinou cesty byl strach z právních ustanovení.

Agathiova zpráva se podle Wattse shoduje s politickou situací na začátku 30. let: po zavření školy v roce 529 filosofové zřejmě zůstali spolu v Athénách – i když už nemohli učit, a tedy dostávat plat, novoplatónská škola byla zámožná a filosofové byli materiálně zajištěni. Přibližně v roce 531 byly vydány další zákony, z nichž jeden zakazoval pohanům přijímat odkázaný majetek a druhý nařizoval dokonce konfiskaci majetku pohanů a jejich exil. Agathiás má podle Wattse pravdu v tvrzení, že se filosofové rozhodli jít do Persie, protože v římské říši nemohli žít beze strachu ze zákonů – zákony pro ně byly skutečnou hrozbou. Ve shodě se svým přesvědčením odešli do Persie, jejíž nový král byl údajně filosofii nakloněn. Proč se však z Persie vraceli? Protože jim byl ve smlouvě mezi Římany a Peršany dovolen návrat domů a pokojný život aniž by museli měnit své náboženské přesvědčení.

Podle Wattse je z Agathiovy zprávy jasné, že filosofové v klidu opravdu dožili. Agathiás psal na začátku 70. let 6. století, snad po smrti většiny či všech filosofů. Kolem roku 540 byla však smlouva zrušena. Watts přemýšlí, co zaručilo filosofům klidné dožití (které

⁵⁴ Pl. *Alc. I* 133 C

vyvozuje z Agathiovy zprávy) v době, kdy již smlouva neplatila a nabízí odpověď, že se mohli vmísit do nějaké pohanské komunity, protože v oblastech, kde byly pohanské komunity početné či vlivné, místní úředníci protipohanské zákony radši nevymáhali.

Jedna vlivná početná pohanská komunita se nacházela právě v Harránu, o čemž svědčí Prokopiova zpráva o Chosroově vlídném jednání s Harránem po jeho invazi a vztahy harránské pohanské komunity s pohany v jiných městech v oblasti, které se projevíly při invazi Arabů v roce 639. Harrán tedy pro filosofy vhodným útočištěm byl.

Podobně vlivné pohanské komunity ovšem byly i jinde – křesťanské prameny dosvědčují, že takové komunity existovaly i v 70. letech 6. století. Například v Harránu a Edesse se udržely do poloviny 7. století, byly však jinde, o čemž svědčí různá zaznamenaná pronásledování. Za povšimnutí stojí, že terčem pronásledování byly často vlivné osoby z vysokých vrstev.

Další možností, kam se filosofové mohli uchýlit, je Baalbek či Afrodísiás nebo velká města jako například Konstantinopolis a Antiochie, v nichž se vyskytovaly významné pohanské menšiny.

Watts zvažuje otázku, která lokalita mohla být vhodným novým domovem filosofů přímo z jejich hlediska při návratu z Persie. Pochopitelně nemohli vědět, v kterých oblastech dojde v budoucnu k pronásledování, a tedy se jim mohla zdát vhodná jakákoli lokalita s pohanskou komunitou. Watts dokonce píše, že Harrán za cíl budoucího pronásledování dokonce považovat mohli, snad kvůli jeho strategické důležitosti. Harrán tedy rozhodně není jedinou možností. K zodpovězení otázky, kam se tedy filosofové odebrali, se Watts staví skepticky. Za nejpravděpodobnější variantu Watts považuje rozdělení skupiny filosofů. Podkladem pro tento názor je Wattsovi skutečnost, že v roce 532 bylo Damaskiovi přes sedmdesát let a v tomto věku se učitelé obvykle ze své pozice stahovali nebo byli činní méně. V takovém případě se jejich žáci většinou rozešli a začali učit sami. Z těchto skutečností vyplývá, že se Damaskios mohl stáhnout do oblasti kolem Emesy a jeho druhové se mohli rozptýlit po pohanských komunitách ve východní části říše.

Mezi zánikem Platónovy Akademie v 1. století před Kristem a vznikem Plútarchovy novoplatónské školy ke konci 4. století platónská filosofie podle Wattse stále pokračovala často s těžištěm v Athénách, ale mohla pokračovat i jinde, pokud tam žili dobří učitelé. Platónské myšlenky se vyskytovaly na různých místech i v následujícím období, totiž v 5. a 6. století. Watts znovu opakuje, že filosofové měli různé možnosti, kam se na cestě z Persie vrátit. Dnes je při pohledu zpět vidět, že harránská komunita byla nejhrouževnatější, ale to filosofové dopředu nemohli vědět. Z toho podle Wattse plyne, že přestože jejich pozice

nebyla ideální, nevraceli se jako skupina vyhnanců s omezenými možnostmi. Mohli jít na mnoho míst a nebylo nutné obnovovat Akademii. Ustanovení filosofické školy v Harránu je nepravděpodobné.

Watts dále popisuje celkový úpadek filosofie na konci 6. a na začátku 7. století. Začaly se zjednodušovat učební plány, přestávalo se pracovat s původními texty, začaly vznikat syntetické zestručňující práce o filosofii a studenti o výuku ztráceli zájem. Podle Wattse by filosofická škola v Harránu tento úpadek stejně nepřežila.

Damaskios a jeho kolegové navíc hleděli do minulosti – kdy filosofická aktivita byla rozptýlená a na kvalitu filosofie to nemělo vliv – a nevěděli o úpadku, který přijde. Damaskios a jeho následovníci rozdělení své skupiny nepokládali za konec klasické filosofie. Koncem klasické filosofie je toto období nazýváno, pochopitelně, až v pozdější době.

3.10. Wildberg: *Philosophy and Politics*⁵⁵ (2005)

3.10.1. Právní akt

Wildberg na začátek poznamenává, že se v souvislosti s uzavřením Akademie v roce 529 zaměřil pouze na legislativu. Wildberg uvádí, že právní omezení, která přerušila filosofický život v Athénách, byla součástí širší legislativy zaměřené proti heretikům, manichejcům, Samaritánům, Židům a pohanům, z čehož plyne, že hlavní hrozbou nebyli pouze pohanští učitelé filosofie. Krokem, který bylo nasnadě učinit proti těmto skupinám, bylo zabránit jim v zastávání vlivných pozic, což přesně odpovídá zákonu I.5.18 (viz str. 14-15) vydanému v dubnu roku 529.

Podle Wildberga je tento zákon v souladu se zprávou o zákonu, kterou uvádí Malalás (Malalas, *Chronographia* XVIII 47; viz str. 17-18) – může jít o jeden a týž zákon. Je ovšem pravda, že Malalás mluví o zákonu, který zakazoval učit filosofii a právo komukoli – nejen pohanům. Jako doklady pro tvrzení, že jde přesto o stejný zákon, Wildberg uvádí, že výukou zákon neoznačoval v první řadě výuku gramatiky a aritmetiky, nýbrž výuku pohanských názorů, a dále považuje za odůvodněné předpokládat, že filosofii v Athénách Malalás rozuměl pohanskou filosofii učenou pohany – hlavním důvodem pro dekret byl zákrok proti rouhání a je jasné, že filosofie učená křesťany by k rouhání nevedla. I zákon v Malalově zprávě je tedy zaměřen proti pohanům.

Ani obecný zákon I.5.18 ani jeho opis poslaný přímo do Athén by však „zavření“ novoplatónské Akademie nedosáhl. Novoplatonikové v Athénách totiž nebyli na státním platu

⁵⁵ Název podkapitoly v knize *Age of Justinian* (Maas 2005)

závislí, protože měli značné vlastní zdroje, a neučili veřejně, nýbrž v soukromí v domě scholarchy.

Wildberg se domnívá, že ani na výuku filosofie v Alexandrii, ani v Athénách zákon *CJ* I.5.18 výrazný účinek neměl. S tím se shoduje skutečnost, že filosofové se z Athén do Persie mohli vydat možná až na jaře roku 532. Rok 529 tedy nelze považovat za konec athénské novoplatónské školy, nýbrž nanejvýše za začátek konce.

Dále se Wildberg věnuje zákonům *CJ* I.11.9 a 10 a opakuje Wattsovu dataci těchto zákonů mezi roky 529 a 534. Vypočítává tresty, které měli případné nepřizpůsobivé pohanské učitele postihnout, a říká, že „tato mašinérie měla za cíl postihnout pohany v širokém měřítku a měla jasnou koncepci, na co se zaměřit, a dávala místním úředním činitelům rozsáhlou autoritu páchat velká bezpráví na zámožných a kultivovaných pohanských občanech.“⁵⁶

Na základě předpokladu, že byl zákon *CJ* I.11.10 vydán v roce 531, a archeologických dokladech Wildberg říká, že je jasné, že Damaskios a jeho následovníci neodešli z říše, protože se jim nelíbil tamní světonázor, nýbrž protože pro ně situace vyplývající ze zákonů byla opravdu tísnivá.

⁵⁶ Wildberg 2005, str. 332-333

4. Závěr

4.1. Stav Akadémie

V odpovědi na otázku, v jakém stavu byla Akadémie v roce 529, se shodli všichni výše uvedení novodobí badatelé až na Hällströma, který pravděpodobně nebere v úvahu archeologické nálezy představené Frantzovou. Na základě těchto nálezů není třeba pochybovat, že novoplatónská Akadémie před vydáním Justiniánových zákonů v úpadku nebyla.

4.2. *Diadochika*

Otázkou, co to byla *diadochika*, se z badatelů, jejichž názory byly předmětem zkoumání této práce, podrobněji zabývali jen dva – Cameron a Blumenthal. Oba se shodují, že šlo o peníze či majetek Akadémie, který pocházel z poplatků žáků nebo od podporovatelů, kteří tímto způsobem chtěli Akadémii majetek darovat nebo odkázat. Na základě pasáže 265. fragmentu Damaskiova *Vita Isidori* (viz str. 24-25) se domnívám, že je názor těchto badatelů oprávněný.

4.3. Právní akt

Názory novodobých badatelů na právní akt uzavření Akadémie naprosto nejsou jednoznačné a je v nich zřetelný jistý vývoj. Cameron se domnívá, že Malalás ve své zprávě popisuje, jak zavádění Justiniánova zákazu učení, který platil pro celou říši, probíhalo konkrétně v Athénách. Blumenthal zpochybňuje Malalovu věrohodnost jako historika a připouští možnost, že události mohl shrnout nepřesně, že se zákaz nemusel vztahovat přímo na Akadémii a že konfiskace majetku Akadémie mohla proběhnout na základě zákona I.11.9. Frantzová vyvrátila představením archeologických nálezů možnost, že by zákony v praxi neměly příliš velké důsledky. S naprosto nečekaným závěrem přišel Hällström. Justiniánovy zákony podle něj nebyly namířené prvotně proti Akadémii, nýbrž byly důsledkem vysokoškolské politiky. Poté ovšem přichází Watts s novou interpretací Malalovy zprávy – místo čtení νόμος přijímá variantu ἀστρονομία. Watts se tedy domnívá, že Justinián zakázal astronomii, z čehož by plynulo, že chtěl v říši omezit především věštění. Zákaz učení datuje do roku 529 a zákony I.11.9 a I.11.10, které novoplatónské filosofy donutily odejít na perský dvůr, datuje do roku 531. Takto tedy spojuje Justiniánovy zákony a Malalovu zprávu s líčením Agathiovým. Wildberg zastává názor, že zákony nebyly namířeny proti Akadémii, ale proti všem pohanům.

K odvážnému tvrzení Hällströma, že šlo především o vysokoškolskou politiku, a nikoli o náboženství, se neodvažují připojit, protože existují různé doklady o postihování pohanů. Souhlasím s názorem, že Justiniánovy zákony nebyly namířeny přímo proti Akademii, ale proti všem pohanům. Volba varianty ἀστρονομία místo νόμιμα zapadá do Justiniánovy protipohanské politiky – Wattsův návrh tedy pokládám za plausibilní.

4.4. Kam se filosofové vrátili

V odpovědi na otázku, kam se filosofové vrátili, panuje mezi badateli shoda pouze v případě Damaskia, který se pravděpodobně uchýlil do Emesy. Zda natrvalo, či jen na přechodnou dobu, však nevíme. Cameron přišel s argumenty, které nasvědčovaly návratu Simplikia do Athén. Nicméně Blumenthal se ozval s protiargumenty, zpochybňujícími jak návrat Simplikia do Athén, tak tvrzení, že se Simplikios nemohl vrátit do Alexandrie. K této otázce přispěla i Frantzová, která archeologickými nálezy poskytla svědectví, že se v novoplatónské školní budově činnost neobnovila, což by svědčilo pro možnost, že se filosofové do Athén nevrátili. Chuvin se přidává k názoru Tardieua, že se filosofové vrátili do Harránu. Tato možnost byla velice lákavá. Watts ovšem uvádí protiargumenty a zastává názor, že se filosofové rozešli do různých měst ve východní části říše. V úvahu přicházejí Baalbek, Afrodísiás, Konstantinopolis, Antiochie a další.

Kam se cestou z Persie filosofové uchýlili, stále není jisté. Nepřikláním se k žádné možnosti, jelikož žádná z možností nebyla badateli dostatečně přesvědčivě vyvrácena. Školu v Athénách zřejmě neobnovili, nicméně archeologické prameny nevyvracejí v Athénách činnost jednotlivců. Návrat do Alexandrie je vzhledem k jejímu silně křesťanskému prostředí méně pravděpodobný. Návrat do Harránu nelze vyloučit, avšak doklady, které pro něj svědčí, nejsou dostatečně průkazné.

Použitá literatura

Prameny

AGATHIAE MYRINAEI Historiarum libri quinque, recensuit Rudolphus Keydell, Berolini 1967.

Corpus iuris civilis, editio stereotypa octava, volumen secundum, *Codex Iustinianus*, recognovit Paulus Krueger, Berolini 1906.

DAMASCII *Vitae Isidori reliquiae*, edidit adnotationibusque instruxit Clemens Zintzen, Hildesheim 1967.

ENEA DI GAZA, *Epistole*, a cura di Lidia Massa Positano, 2a edizione riveduta ed ampliata, Napoli 1962.

ENEA DI GAZA, *Teofrasto*, a cura di Maria Elisabetta Colonna, Napoli 1958.

IOANNIS MALALAE *Chronographia*, recensuit Ioannes Thurn, Berolini et Novi Eboraci 2000.

MARINO di Neapoli, *Vita di Proclo*, R. Masullo, Napoli 1985.

OLYMPIODORUS, *Commentary on the First Alcibiades of Plato*, critical text and indices by L. G. Westerink, Amsterdam 1982.

Patrologiae cursus completus, series Graeca prior, accurate J.-P. Migne, tomus LXXXV, 1864.

PHOTIUS, *Bibliothèque*, texte établi et traduit par René Henry, Paris 1959-77.

PROCOPII CAESARIENSIS *opera omnia*, vol. 3-4, recognovit Jacobus Haury, editio stereotypa correctior, addenda et corrigenda adiecit Gerhard Wirth. Leipzig 1963-64.

SIMPLICII *in Aristotelis categorias commentarium*, K. Kalbfleisch, Berlin 1907.

SIMPLICII *in Aristotelis de caelo commentaria*, edidit J. L. Heiberg, Berlin 1894.

SIMPLICII *in Aristotelis physicorum libros octo commentaria*, H. Diels, Berlin 1895.

PLATONIS *opera*, vol. 2., J. Burnet, Oxford 1967.

Patrologiae cursus completus, series Graeca prior, accurate J.-P. Migne, tomus LXXXVI, II, 1864.

Sekundární literatura

BARRETT, A. A., *Životy císařů*, Praha 2012.

Encyclopaedia of Islam, Edited by P. J. BEARMAN, Leiden 2007.

BLUMENTHAL, H. J., *529 and Its Sequel: What Happened to the Academy?*, in *Byzantion*, 48 (1978), str. 369-385.

CAMERON, A., *The Last Days of the Academy at Athens*, in *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, 195 (1969), str. 7-29.

ČEŠKA, J., *Zánik antického světa*, Praha 2000.

FRANTZ, A., *Pagan Philosophers in Christian Athens*, in *Proceedings of the American Philosophical Society*, 119 (1975), str. 29-38.

GIBBON, E., *Úpadek a pád římské říše*, Praha 1983.

af HÄLLSTRÖM, G., *The Closing of the Neoplatonic School in a.d. 529: An Additional Aspect*, in Castrén, P. (ed.), *Post Herulian Athens. Aspects of Life and Culture in Athens A. D. 267-529*, Helsinki 1994, str. 141-160.

CHUVIN, P., *A Chronicle of the Last Pagans*, translated by B. A. Archer, Cambridge, Massachusetts/London 1990, str. 135-139.

The Oxford Dictionary of Byzantium, editor in chief Alexander P. KAZHDAN, New York and Oxford 1991.

Encyklopedie antiky, zpracoval autorský kolektiv za vedení Ludvíka SVOBODY, Praha 1974.

THIEL, R., *Simplikios und das Ende der neuplatonischen Schule in Athen*, Stuttgart 1999.

Encyklopedie Byzance, VAVŘÍNEK, V. s autorskou spoluprací Petra BALCÁRKA, Praha 2011.

WATTS, E., *Justinian, Malalas, and the End of Athenian Philosophical Teaching in a.d. 529*, in *Journal of Roman Studies*, 94 (2004), str. 168-182.

WATTS, E., *Where to Live the Philosophical Life in the Sixth Century? Damascius, Simplicius, and the Return from Persia*, in *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 45 (2005), str. 285-315.

WILDBERG, Ch., *Philosophy in the Age of Justinian*, in Maas, M. (ed.), *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, Cambridge 2005, str. 330-333.

Dějiny Byzance, pod vedením Bohumily ZÁSTĚROVÉ napsal autorský kolektiv, Praha 1994.